

GRZEGORZ HRYCIUK
(Uniwersytet Wrocławski)

„Na posterunku bojowym”.
Wojska radzieckie w radzieckiej
strefie okupacyjnej Niemiec/
Niemieckiej Republice Demokratycznej
1945–1954. Wybrane aspekty

Aż do momentu podjęcia ostatecznych ustaleń o losie pokonanych Niemiec i podpisania układu pokojowego terytorium III Rzeszy znajdować się miało pod okupacją wojskową trzech zwycięskich mocarstw koalicji antyhitlerowskiej (ZSRR, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii), do których dołączyła w 1945 r. Francja. Oddziały okupacyjne odgrywać miały ważną rolę nie tylko w zapewnieniu bezpieczeństwa, ale także egzekwowaniu postanowień dotyczących zwłaszcza demilitaryzacji oraz denazyfikacji Niemiec. Na mocy ustaleń poczynionych jeszcze w 1944 i 1945 r. radziecka strefa okupacyjna miała obejmować wschodnie obszary Niemiec, uszczuplone w 1945 r. w wyniku przekazania pod polską administrację dotychczasowej niemieckiej części Górnego oraz Dolnego Śląska wraz ze skrawkami Łużyc, wschodnich powiatów Brandenburgii, tzw. Pomorza Tylnego oraz południowej części Prus Wschodnich. Rozpad koalicji antynazistowskiej, rosnąca wzajemna nieufność, postępująca rywalizacja między kształtującymi się dwoma blokami polityczno-militarnymi, tworzenie się bipolarnego świata spowodowały, że zmieniły się – i to zasadniczo – zadania stacjonujących na terenie Niemiec oddziałów należących do stojących już teraz po przeciwnych stronach barykady mocarstw – dotychczasowych aliantów. Zamiast czuwania i niedopuszczenia do odrodzenia militarizmu i tendencji odwetowych w społeczeństwie niemieckim ich zadaniem stało się utrzymanie istniejącego politycznego *status quo*, zagrożonego – jak uważano zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie – przez agresywne zamiary,

dążenia i poczynania strony przeciwnej. W ten sposób jednostki radzieckie stacjonujące we wschodniej części Niemiec stały się najbardziej na wschód wysuniętym bastionem/przyczółkiem, będącym pierwszą linią obrony (lub uprzedzającego ataku) nie tylko Związku Radzieckiego, ale całego „miłującego pokój” obozu państw demokracji ludowej.

Pomimo olbrzymiego znaczenia, jakie dla ZSRR miała kwestia niemiecka, mimo ogromnej roli, jaką z punktu widzenia strategicznego pełniła radziecka obecność wojskowa we wschodniej strefie okupacyjnej Niemiec, od 1949 r. w Niemieckiej Republice Demokratycznej, brakuje, i to dotkliwie, opracowań dotyczących dziejów Grupy Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech (ros. *Группа советских оккупационных войск в Германии* – GSOWG). Jest to, jak się wydaje, z jednej strony efektem swoistej ciągłości w polityce zagranicznej Rosji, czującej się – i będącej w znacznej mierze – spadkobiercą Związku Radzieckiego oraz niechęci do ujawniania tajemnic, które nawet w perspektywie historycznej mogłyby zdyskredytować poczynania ówczesnego kierownictwa polityczno-wojskowego ZSRR. Z drugiej zaś strony trudną do przyjęcia – nie tylko przez historyków – tendencją do maksymalnego ograniczania dostępu do archiwów wojskowych przez Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej. Restrykcje lub odmowa dostępu do akt dotyczą zresztą niemal w takim samym stopniu jak historyków zagranicznych, także naukowców rosyjskich. Wszelka informacja jest dozowana i wyraźnie służyć ma doraźnym lub okazjonalnym celom politycznym i propagandowym¹. Tendencja ta, przynajmniej w przypadku archiwaliów wojskowych, dotyczy dokładnie w takim samym stopniu lat czterdziestych, jak np. lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. Paradoksalnie dzięki dostępowi do zasobów Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojskowego znacznie lepiej znanych jest wiele szczegółów i faktów z działalności wojsk Ministerstwa Spraw Wewnętrznych/Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego (ros. *Министерство внутренних дел/Министерство государственной безопасности* – MWD/MGB) na terenie Niemiec², nawet w zabezpieczeniu funkcjonowania spółki „Wismut”, niezwykle istotnej dla radzieckiego programu atomowego, zajmującej się wydobywaniem rud uranu.

W przypadku relacji niemiecko-radzieckich i stosunku ZSRR do sprawy Niemiec w pierwszym powojennym pięcioleciu, jak i w kwestii funkcjonowania radzieckiej okupacyjnej administracji wojskowej po 1989 r. nastąpił wyraźny przełom. Dzięki decyzji o odtajnieniu znacznej części obszernego zespołu Radzieckiej Wojskowej Administracji Niemiec (ros. *Советская*

¹ Znakomitym przykładem może być choćby publikacja w 1989 r. treści radzieckiego „Planu operacyjnego użycia wojsk GSOWG” z jesieni 1946 r.: *Откуда угроза*, oprac. M. A. Гарелов, „Военно-исторический Журнал” 1989, nr 2.

² *Аппарат НКВД-МГБ в Германии 1945–1953*, red. i wyb. Н. Петров, Й. Фойтцик, Москва 2009.

Военная Администрация в Германии – SWAG), ujawnieniu części dokumentacji Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz niektórych materiałów kierownictwa partyjnego ZSRR pojawiło się niemało znakomitych publikacji źródłowych oraz opracowań, które pozwoliły nie tylko na ustalenie tego co się działo w radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec, ale również wyjaśnienie dlaczego³. Niestety, administracja okupacyjna, mimo że na jej czele stał dowódca radzieckich sił okupacyjnych, stanowiła strukturę wyraźnie wyodrębnioną, nie będącą częścią składową GSOWG. Dlatego też w dokumentacji i opracowaniach poświęconych SWAG kwestie dotyczące funkcjonowania radzieckich oddziałów wojskowych mają znaczenie marginalne. W publikowanych wydawnictwach dokumentalnych znaleźć można wzmianki przede wszystkim dotyczące spraw majątkowych (wykorzystania koszar, lotnisk, zdobycznego uzbrojenia i mienia wojskowego przez jednostki GSOWG), a także zagadnień dyscypliny wojskowej (przestępczość żołnierzy radzieckich wchodzących w skład GSOWG). Niewiele znaleźć też, niestety, można informacji o Grupie Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech w opublikowanych w 2011 r. rozkazach Ludowego Komisarza Obrony/Ministra Sił Zbrojnych/Ministra Spraw Wojskowych ZSRR w za lata 1945–1949 i 1950–1953⁴.

Wśród publikacji w języku rosyjskim pierwszą próbą zaprezentowania – w propagandowo-hagiograficznym oczywiście tonie – historii i tzw. dnia powszedniego Grupy Radzieckich Wojsk w Niemczech (ros. *Группа советских войск в Германии* – GSWG) była opracowana pod patronatem „Kolegium redakcyjnego”, na czele którego stał Dowódca GSWG gen. armii Jewgienij Iwanowski, książka *На боевом посту* wydana w 1975 r. Dwa lata później, wzbogacona „przez szereg dalszych materiałów”, opublikowana została, co można uznać za wyraz swoistej perwersji przyjaźni radziecko-(wschodnio)niemieckiej, w przekładzie także w NRD⁵. Zawierająca kilkadziesiąt szkiców w manierze „Krasnej Zwiezdy” o szlaku bojowym i codziennym szkoleniu bojowym bliżej niezidentyfikowanych „n-tych” jednostek radzieckich, a także braterstwie broni między żołnierzami Armii Radzieckiej i Narodowej Armii Ludowej (NAL) NRD, zawierała również zestaw interesujących zdjęć oraz zestawienie dowódców Grupy od 1945 r. po lata siedemdziesiąte.

---

³ Należałoby tu wymienić m.in. wielotomowe serie wydawnictw źródłowych: *Советская Военная Администрация в Германии. Документы, материалы, исследования* (łącznie 13 tomów) oraz *СССР и германский вопрос 1941–1949. Документы, из Архива внешней политики Российской Федерации* (4 tomu).

⁴ *Приказы Народного комиссара обороны СССР и Министра Вооруженных Сил СССР 12 октября 1945 г.–1949 г.*, zeb. П. Н. Бобылев et al., Москва 2011.

⁵ *Auf Gefechtposten. Ein Buch über die Gruppe der Sowjetischen Streitkräfte in Deutschland*, red. J. F. Iwanowski, Berlin 1977.

Okres *głasnosti* i przemian politycznych po rozpadzie ZSRR zaowocował dwoma pracami dotyczącymi raczej ostatniego okresu istnienia grupy (już jako Zachodniej Grupy Wojsk) i wycofywania z terenu zjednoczonych Niemiec. Zarówno w dwujęzycznym wydawnictwie albumowym⁶, jak i w relacji ostatniego dowódcy Grupy gen. płk. Matwieja Burłakowa⁷ pierwszy okres istnienia grupy został opisany na kilku stronach i nie wyszedł poza dotychczasowe agitacyjne w istocie schematy: demobilizacja powojenna, wszechstronna pomoc miejscowej ludności niemieckiej w aprowizacji, usunięciu następstw wojny, rozminowaniu. Monografia Jurija Basistowa i Galiny Jeżowej *Под знаком красной звезды* nosząca obiecująco brzmiący podtytuł *Группа советских войск в Германии 1945–1994 гг.* w istocie dotyczy jedynie niektórych aspektów radzieckiej polityki wobec Niemiec i, jeśli chodzi o problematykę wojskową, nie wnosi nic nowego⁸.

Rozczarowuje też wydana w 2019 r., a napisana zgodnie z dominującą we współczesnej Rosji narracją popularna publikacja Dmitrija Wierchoturcowa, zdaniem którego od istnienia Grupy zależał światowy „pokój i spokój wszystkich powojennych lat”⁹. Przez dłuższy czas podstawową pracą dotyczącą Radzieckich Sił Zbrojnych w okresie powojennym było zestawienie Witalija Fies’kowa, Konstantina Kałasznikowa i Walerija Golikowa¹⁰. Obok wielu cennych informacji, niestety, zawierało szereg nieścisłości, które czasami powielane były w innych publikacjach, zwłaszcza niemieckojęzycznych. Nowa, przeredagowana i znacząco uzupełniona publikacja dotycząca historii radzieckich wojsk lądowych do 1991 r. nie tylko, że pozbawiona była wielu niedostatków pierwszej edycji, ale przyniosła ogromną liczbę nowych ustaleń, które pomocne były przy próbie odtworzenia burzliwych przemian organizacyjnych pierwszego powojennego etapu istnienia Grupy¹¹. W części dotyczącej rozwoju wojsk pancernych w pewnym stopniu uzupełnia jej

---

⁶ *Советские войска в Германии 1945–1994. Sowjetische Truppen in Deutschland 1945–1994. Памятный альбом. Gedenkalbum*, red. M. Бурлаков, Москва 1994.

⁷ M. Burlakow, *Wir verabschieden uns als Freunde. Der Abzug – Aufzeichnungen des Oberkommandierenden der Westgruppe der sowjetischen Streitkräfte*, Bonn–Fribourg–Ostrava 1994.

⁸ Ю. В. Басистов, Г. В. Ежова, *Под знаком красной звезды. Группа советских войск в Германии 1945–1994 гг.*, Санкт-Петербург 2005.

⁹ Д. Н. Верхотуров, *Группа советских войск в Германии. 50 лет на грани ядерной войны*, Москва 2019.

¹⁰ В. И. Феськов, К. А. Калашников, В. И. Голиков, *Советская Армия в годы холодной войны (1945–1991)*, Томск 2004.

¹¹ В. И. Феськов *et al.*, *Вооруженные Силы СССР после Второй мировой войны: от Красной Армии к Советской, cz. I: Сухопутные войска*, Томск 2013.

ustalenia opracowanie Igora Drogowoz¹². Mimo ocen krytycznych nie mało nowych informacji na temat lotnictwa przyniosła praca *Небесный страж ГСБГ*¹³, której autor wykorzystał – jak się wydaje – meldunki aparatu politycznego dotyczącego rezultatów szkolenia bojowego i politycznego 16 (24) Armii Lotniczej (ALot.) wchodzącej w skład radzieckiego kontyngentu wojskowego w Niemczech.

Problematyce GSOWG/GSWG sporo miejsca poświęcali badacze niemieccy. Wcześniejsze publikacje, w tym z lat osiemdziesiątych XX w., opierały się na częściowo ujawnianych opiniach publicznej Zachodu źródłach wywiadowczych i pełniły niejednokrotnie doraźne funkcje polityczne¹⁴. Ze względu na trudności z dostępem do materiałów archiwalnych wiele współczesnych – wydanych już po przełomie 1989 r. – prac ma charakter szkicowy i często ogranicza się do mniej lub bardziej twórczego powielania – zwłaszcza przy próbie scharakteryzowania przemian organizacyjnych i jakościowych Grupy – informacji już opublikowanych (w tym funkcjonujących np. w sieci internetowej). Rozczarowują pod tym względem, nader cenne jeśli chodzi o polityczne i społeczne aspekty stacjonowania wojsk radzieckich we wschodnich Niemczech, monografie Stefana Wolle i Ilko Saschy Kowalczyka oraz Silke Satjukow¹⁵. Wśród publikacji niemieckich wyróżniają się poziomem kompetencji prace Matthiasa Uhla, zwłaszcza fragmenty poświęcone dziejom Grupy zamieszczone w pracach *BND contra Sowjetarmee*¹⁶ oraz *Krieg um Berlin?*¹⁷ Wśród publikacji o charakterze kompilacyjnym, autorstwa entuzjastów historii wojska i wojskowości oraz regionalistów, można wymienić prace poświęcone dziejom miasteczka wojskowego Zossen-Wünsdorf (siedziba Dowództwa GSWG, *nota bene* była siedziba *Oberkommando des Heeres*), zarys dziejów Grupy, wykaz garnizonów NAL NRD i GSWG oraz wydana w 2013 r. publikacja zatytułowana *Sowjetische Truppen in Deutschland und*

---

¹² И. Дроговоз, *Танковый меч СССР 1945–1991*, b.m.w. 1999.

¹³ Е. П. Толмачов, *Небесный страж ГСБГ*, Калуга 2010.

¹⁴ Zob. np. interesującą skądinąd analizę Gerharda Mahlera: *Sowjetische Truppen in Deutschland. Konventionelle Bedrohung der Bundesrepublik Deutschland*, Kiel 1988; zob. też inne publikacje dotyczące tego zagadnienia *ibidem*, s. 95–98.

¹⁵ I.-S. Kowalczyk, S. Wolle, *Roter Stern über Deutschland. Sowjetische Truppen in der DDR*, Berlin 2001; S. Satjukow, *Besitzer. „Die Russen” in Deutschland 1945–1994*, Göttingen 2008.

¹⁶ A. Wagner, M. Uhl, *BND contra Sowjetarmee. Westdeutsche Militärsplionage in der DDR*, Berlin 2008.

¹⁷ M. Uhl, *Krieg um Berlin? Die sowjetische Militär- und Sicherheitspolitik in der zweiten Berlin-Krise 1958 bis 1962*, München 2008.

*ihr Hauptquartier in Wünsdorf 1945–1994*¹⁸. Zupełnie wyjątkowy charakter mają prace płk. Siegfrieda Lautscha, który – korzystając ze swojego doświadczenia jako oficera operacyjnego NAL NRD, biorącego udział w planowaniu operacyjnym działań 5 A NAL NRD – starał się przedstawić organizację i zadania Frontu Zachodniego na wypadek konfliktu wojennego w latach osiemdziesiątych zarówno przed, jak i po zmianach doktryny Układu Warszawskiego¹⁹. Temat planowania wojennego poruszył także w sposób kompetentny Harald Nielsen²⁰, a w ostatnim okresie Dieter Krüger²¹. Ciekawe ustalenia dotyczące militarnych aspektów planowania Układu Warszawskiego na Zachodnim Teatrze Działań zawarł także w swoim imponującym opracowaniu Oliver Bange²².

Znaczna liczba materiałów poświęconych historii Grupy znajduje się na portalach internetowych. Świadcstwa o charakterze osobistym – w tym zdjęcia, dotyczące jednak najczęściej lat sześćdziesiątych–osiemdziesiątych XX w., umieszczono m.in. na stronie www.gsvg.ru – można odnaleźć na rozbudowanych forach dyskusyjnych, poświęconych służbie czerwonooarmistów w poszczególnych jednostkach Armii Radzieckiej stacjonujących w Niemczech.

Wobec braku dostępu do oryginalnych źródeł radzieckich ogromnej wartości nabiera dokumentacja wywiadu amerykańskiego udostępniona na stronie Centralnej Agencji Wywiadowczej (*Central Intelligence Agency* – CIA). Znajdują się tam obok analitycznych opracowań poświęconych siłom zbrojnym ZSRR czy wojskom państw Układu Warszawskiego także dokumenty dotyczące samej Grupy, czasami niezwykle szczegółowe. Znaczną rolę w pozyskiwaniu danych, zwłaszcza np. fotografii sprzętu, informacji na temat przeobrażenia w nowe typy uzbrojenia, odegrała zapewne amerykańska misja

---

¹⁸ H. G. Kampe, *Das Oberkommando der GSSD in Zossen-Wünsdorf. Zentrum der sowjetischen/russischen Militärpolitik in der DDR*, Hoppegarten 2009; H. Lohmann, *Die Gruppe der Sowjetischen Streitkräfte in Deutschland 1945–1994. Ein historisches Abriss*, Hoppegarten 2010; O. Kersten et al., *Garnisonen der NVA und GSTD. Zur Nutzung der militärischen Standorte von 1871 bis 2010*, Berlin 2011; H.-A. Hoffmann, S. Stoof, *Sowjetische Truppen in Deutschland und ihr Hauptquartier in Wünsdorf 1945–1994. Geschichte, Fakten, Hintergründe*, Berlin 2013. Zob. też bogato ilustrowane opracowanie: L. Freundt, S. Büttner, *Rote Plätze. Russische Militärflugplätze. Deutschland 1945–1994. Fliegerhorste – Aerodrome – Militärbrachen*, Berlin 2007.

¹⁹ Zob. przede wszystkim S. Lautsch, *Kriegsschauplatz Deutschland. Erfahrungen und Erkenntnisse eines NVA-Offiziers*, Potsdam 2013.

²⁰ H. Nielsen, *Die DDR und die Kernwaffen: Die nukleare Rolle der Nationalen Volksarmee im Warschauer Pakt*, Baden-Baden 1998.

²¹ D. Krüger, *Am Abgrund?: Das Zeitalter der Bündnisse: Nordatlantische Allianz und Warschauer Pakt 1947 bis 1991*, Berlin 2013.

²² O. Bange, *Sicherheit und Staat. Die Bündnis- und Militärpolitik der DDR im internationalen Kontext 1969 bis 1990*, Berlin 2017.

wojskowa w Poczdamie, której członkowie mieli sporą swobodę poruszania się po terytorium Niemiec Wschodnich.

Stan udostępnienia materiałów archiwalnych, a co za tym idzie, niewiele lepszy stan badań pozwala na – jak na razie – jedynie skrótową i fragmentaryczną próbę nakreślenia dziejów, przemian organizacyjnych i ilościowych GSOWG w zmieniającej się sytuacji międzynarodowej, która wpływała na zadania, jakie stawiało przed nią kierownictwo radzieckie. Bez względu czy uznawano ją za ofensywny taran, czy wysuniętą rubież obrony socjalizmu, stanowiła ona najbardziej wartościowy element składowy radzieckich sił lądowych w najgorętszych latach „Zimnej Wojny”. W tekście skupiono się na próbie rekonstrukcji zmian w organizacji i uzbrojeniu Grupy Wojsk Radzieckich w Niemczech, przedstawieniu – na podstawie dostępnych skąpych źródeł, wspomnień i literatury problemu – funkcji wewnętrznych i zewnętrznych pełnionych przez to wysunięte najdalej na Zachód zgrupowanie Radzieckich Sił Zbrojnych. Podstawowym problemem było to, jak uwarunkowania międzynarodowe, wyobrażenia o potencjalnym przeciwniku, zmiany w strategii i doktrynie wykorzystania sił zbrojnych odbijały się na obliczu i składzie wojsk Grupy.

O ile cezura początkowa nie budzi wątpliwości (wyznacza ją data powstania zgrupowania wojsk radzieckich we wschodniej części powojennych Niemiec), to pewnego wyjaśnienia wymagać może wyznaczenie roku 1954, który sygnalizuje nie tylko zakończenie pewnego etapu funkcjonowania Grupy (rezygnacja z formalnego statusu wojsk okupacyjnych), jak i początek zasadniczych przemian w organizacji i wyposażeniu Armii Radzieckiej, związanych z nową sytuacją polityczno-wojskową (decyzja o remilitaryzacji Republiki Federalnej Niemiec – RFN) oraz koniecznością dostosowania jej struktur do wymogów atomowego pola walki.

1. Upadek III Rzeszy. Okupacja Niemiec

W operacji berlińskiej, która wraz z operacją praską doprowadziła do ostatecznej klęski militarnej III Rzeszy, uczestniczyły wojska aż trzech – dodatkowo wzmocnionych – frontów Armii Czerwonej o liczebności (według stanu na 16 kwietnia 1945 r.) 2 062 100 żołnierzy. W składzie najsilniejszego 1 Frontu Białoruskiego (F. Biał.), pod dowództwem marszałka Gieorgija Żukowa, znajdowało się 908 500 żołnierzy radzieckich. Jednostki 2 F. Biał., które operowały na kierunku północnym – dowódca marszałek Konstanty Rokossowski – liczyły 441 600 żołnierzy; w oddziałach 1 Frontu Ukraińskiego (F. Ukr.) marszałka Iwana Koniewa, który nacierać miał w kierunku Drezna i uderzyć od południa na zgrupowanie wojsk niemieckich broniących się w stolicy Niemiec, znajdowało się 550 900 czerwoonoarmistów. Natarcie 1 F. Biał. wspierały okręty Floty Dnieprzańskiej (5200 marynarzy

i oficerów). Radzieckiemu dowództwu podporządkowane też były dwie armie Wojska Polskiego (AWP), których liczebność w połowie kwietnia 1945 r. sięgała 155 900 żołnierzy²³.

W trakcie ponad trzytygodniowych, zaciętych walk strona radziecka poniosła dotkliwe straty zarówno wśród żołnierzy, jak i w sprzęcie pancernym. Od 16 kwietnia 1945 r. do 8 maja 1945 r. (a więc w ciągu 23 dni) 1 F. Biał. utracił 179 490 żołnierzy (w tym 37 610 zabitych i zaginionych), 1 F. Ukr. – 113 825 żołnierzy i oficerów (w tym 27 580 zabitych i zaginionych), 2 F. Biał. – 59 110 żołnierzy i oficerów (w tym 13 070 zabitych i zaginionych). Równie poważne były straty polskie – 1 AWP straciła 2326 zabitych i zmarłych, 967 zaginionych oraz 7035 rannych, 2 AWP częściowo rozbita na Łużycach – 4902 zabitych, 2798 zaginionych i 10 352 rannych²⁴.

Zdecydowana większość wojsk 1 F. Ukr. wzięła udział w operacji praskiej (6–11 maja 1945 r.). Na obszarze Niemiec na zachód od linii Odry i Nysy Łużyckiej pozostały jedynie oddziały tyłowe i część jednostek 13 A²⁵. Zatem po kapitulacji III Rzeszy i przesunięciu jednostek 1 F. Ukr. na południe, na terytorium Saksonii, Brandenburgii i Meklemburgii znajdowało się – szacunkowo – co najmniej 1,1 mln żołnierzy różnych formacji radzieckich (wliczając w to też jednostki Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych, ros. *Народный комиссариат внутренних дел* – NKWD) oraz około 60 tys. żołnierzy polskich. Tak więc w maju 1945 r. jeden żołnierz wojsk okupacyjnych przypadł na około 15 mieszkańców (przeważnie kobiet i dzieci oraz osób starszych) tej części Niemiec.

2. Utworzenie i początkowy skład Grupy Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech w 1945 r.

Zakończenie działań wojennych w Europie, olbrzymie koszty utrzymywania sił radzieckich (odrębnie bowiem traktowane były demontaże i tzw. zdobycz wojenna, choć w oczywisty sposób ułatwiały funkcjonowanie Armii Czerwonej, jak również grabież dokonywana przez oficerów i żołnierzy radzieckich na własny rachunek), potrzeba demobilizacji starszych roczników, konieczność utworzenia jednolitego zarządu wojskowego nad okupowanym terytorium Niemiec (różne jego części znajdowały się pod kontrolą równoważnych sobie dowództw frontów, kierowanych przez ambitnych i rywalizujących wzajemnie marszałków) spowodowały opracowanie i wydanie

²³ *Россия и СССР в войнах XX века. Потери вооруженных сил. Статистическое исследование*, red. Г. Ф. Кривошеев, Москва 2001, s. 307.

²⁴ *Ibidem*, s. 307, 487; Cz. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Armia Berlinga i Żymierskiego. Wojsko Polskie na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 2002, s. 295.

²⁵ *Россия и СССР в войнах...*, s. 308.

29 maja 1945 r. Dyrektywy nr 11095 Stawki (Kwatery Głównej) Najwyższego Naczelnego Dowództwa Armii Czerwonej dla dowódcy 1 F. Biał. marsz. Żukowa o przeformowaniu frontu w Grupę Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech²⁶. Na mocy tej decyzji o godz. 24:00 10 czerwca 1945 r. 1 F. Biał. miał zostać przekształcony w Grupę Radzieckich Wojsk Okupacyjnych, na której czele jako głównodowodzący pozostać miał Żukow. Dowództwo mieścić się miało „w rejonie Berlina”. Dyrektywa wprowadzała zasadnicze zmiany w składzie Frontu/Grupy. Poważnie redukowałą liczbę związków operacyjnych, taktycznych i jednostek mających stacjonować w Niemczech, zmieniała także podległość części sił 2 F. Biał. (którego dowództwo stać się miało podstawą do formowania Północnej Grupy Wojsk na obszarze Polski), nakazywała także ostateczne przesunięcie znajdujących się jeszcze na terenie Niemiec jednostek 13 A ze składu 1 F. Ukr.²⁷

W skład Grupy wejść miało pięć armii ogólnowojskowych obejmujących 15 trzydywizyjnych korpusów (45 dywizji strzeleckich – DS), wzmocnionych 3 korpusami artylerii (9 dywizji artylerii, 5 brygad artylerii armat, 2 korpuśne brygady artylerii, 15 brygad artylerii przeciwpancernej, 9 dywizji artylerii przeciwlotniczej), 2 Korpus Kawalerii (3 dywizje), bardzo silne zgrupowania pancerne – 2 armie pancerne (APanc.), każda po 2 korpusy pancerne (KPanc.) i 1 korpus zmechanizowany (KZmech.) oraz 2 samodzielne KPanc. Lotnictwo grupy stanowić miała nadal (wspierająca wcześniej 1 F. Biał.) 16 A Lot., obejmująca 3 korpusy lotnictwa myśliwskiego (KLM) razem 9 dywizji lotnictwa myśliwskiego (DLM); 2 korpusy lotnictwa szturmowego (KLSz.), łącznie 6 dywizji lotnictwa szturmowego (DLSz.); 2 korpusy lotnictwa bombowego (KLB), w składzie 6 dywizji lotnictwa bombowego (DLB) i dywizję nocnych bombowców²⁸.

Dodatkowo „operacyjnie podporządkowywano” Żukowowi Dnieprzańską Flotyllę Wojenną. W „operacyjnym podporządkowaniu” Dowódcy Grupy pozostała przez kilka tygodni także 1 AWP, w mocno jednak okrojonym – do 2 DP – składzie²⁹.

Uwzględniając przejście od 2 F. Biał. jednostek 2 Armii Uderzeniowej (od 5 czerwca 1945 r. – 3 korpusy, ogółem 9 DS), 70 A (od 3 czerwca 1945 r. – 2 korpusy, ogółem 7 dywizji), 49 A (od 3 czerwca 1945 r. – 2 korpusy, ogółem 9 dywizji) oraz 2 samodzielnych DS i 1 KPanc. Gw. oznaczało to, że z podporządkowanych 1 F. Biał. w kwietniu 1945 r. jednostek (68 DS, 6 DK, 5 KPanc. i 2 KZmech., zasilonych dodatkowymi 25 DS i KPanc.)

²⁶ *Русский архив. Великая Отечественная*, t. 15 (4–5): *Битва за Берлин (Красная Армия в поверженной Германии)*, Москва 1995, s. 420–421.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

w nowej Grupie pozostać miała zaledwie połowa jednostek piechoty i kawalerii. W składzie Grupy nie przewidywano, podporządkowanych do tej pory 1 F. Biał., oddziałów jak i dowództw 3, 33, 61 i 69 A³⁰.

Doszło do zmian także w organizacji związków wchodzących w skład nowoutworzonej Grupy. 47 Armia w miejsce swojego 77 Korpusu Strzeleckiego (KS) otrzymała 9 KSGw. (podlegający dotychczas 61 A), natomiast w 2 Armii Uderzeniowej (AUD.) miejsce 116 KS zajął 40 KSGw. (wcześniej podporządkowany 19 A)³¹.

Ze względu na niską, odbiegającą poważnie od stanów etatowych, liczebność radzieckich jednostek (zwłaszcza strzeleckich), osłabionych dodatkowo stratami poniesionymi w operacji berlińskiej, naczelne dowództwo Armii Czerwonej zdecydowało się niejako „doraźnie” podwyższyć stany ewidencyjne jednostek piechoty Grupy poprzez rozformowanie jeszcze na terenie Niemiec i przeznaczenie na „ukompletowanie wojsk Grupy” aż 13 KS i 44 DS³². Rozformowano wszystkie korpusy i dywizje wschodzące w skład 33, 69, 49 i 70 A oraz 2 z 3 korpusów 61 A (jej trzeci korpus przekazano jednak 47 A) oraz jeden z korpusów (77) 47 A. W ten sposób na terenie Niemiec pozostawały – acz nie na długo – niczym „wydmuszki” same dowództwa i jednostki wsparcia aż pięciu armii ogólnowojskowych. O ich losie rozstrzygnięto w kolejnych miesiącach – dowództwo 33 A zostało rozformowane w sierpniu 1945 r. (na jego bazie powstało dowództwo Smoleńskiego Okręgu Wojskowego – OW), dowództwo 49 A przeniesiono w lipcu–sierpniu 1945 r. aż do Gorkiego (Niżny Nowogród) i tu w sierpniu 1945 r. rozwiązano (na jego bazie powstało dowództwo Gorkowskiego OW), dowództwo 69 A także w sierpniu 1945 r. trafiło do Baku, gdzie na jego podstawie powołano dowództwo Bakijskiego OW. Dowództwo 70 A wysłano jeszcze dalej na wschód – do Czkałowa, gdzie w październiku 1945 r. na jego bazie

³⁰ *Ibidem*; *Боевой состав Советской Армии, cz. V: январь – сентябрь 1945*, Москва 1990, s. 153–163. Warto dodać, że 18 V 1945 r. marsz. Żukow skierował do Stalina pismo, w którym stwierdzał, że dla wypełnienia zadań okupacyjnych w Niemczech należy pozostawić 100 DS (33 KS) w składzie 9 armii ogólnowojskowych (6 armii po 4 korpusy i 3 armie po 3 korpusy), a ponadto 3 APanc. z trzech frontów. Ze składu 1 F. Biał. miało zostać wydzielonych dla celów okupacji 36 dywizji (12 korpusów, 3 dowództwa armii). Dla dokonania demontażu zakładów przemysłowych należało – zdaniem Żukowa – na okres 5–6 miesięcy dodatkowo sformować 50–70 batalionów demontażowych oraz pozostawić na terenie centralnych Niemiec wszystkie instytucje i jednostki NKWD. Same jednostki tyłowe, zajmujące się demontażami, liczyć miały 233 tys. żołnierzy. М. Семиряга, *Как мы управляли Германией. Политика и жизнь*, Москва 1995, s. 22.

³¹ *Русский архив...*, t. 15 (4–5), s. 420–421; *Боевой состав...*, s. 153–163.

³² W dyrektywie była mowa o rozformowaniu 45 DS. Ostatecznie jednak 89 Tamańska DS odznaczona orderami: Czerwonego Sztandaru, Kutuzowa i Czerwonej Gwiazdy nie została rozwiązana, a przeniesiona na teren Zakaukazia. В. И. Феськов *et al.*, *Вооруженные Силы СССР...*, s. 381.

utworzono dowództwo Południowo-Uralskiego OW. Dowództwo 61 A zostało translokowane na Kaukaz i rozformowane w sierpniu 1945 r. Na jego podstawie sformowano dowództwo Dońskiego OW³³.

W dyrektywie zabrakło decyzji m.in. w sprawie 3 A. O losach jej oraz innych jednostek niewymienionych *expressis verbis* w dyrektywie zdecydować miał w późniejszym okresie Sztab Generalny (SG) Armii Czerwonej. Wkrótce 3 A wycofano na terytorium Białorusi i tam w sierpniu 1945 r. rozformowano. Oficerowie ze sztabu i dowództwa zasilili dowództwo Mińskiego OW. Rozformowaniu uległy także wszystkie korpusy armii oraz większość dywizji (poza 120 DS)³⁴.

Dowódca GSOWG miał jednocześnie pełnić funkcję przedstawiciela ZSRR w Sojuszniczej Komisji Kontroli, formalnie sprawując najwyższą władzę na terenie okupowanych Niemiec, a na mocy uchwały Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z 6 czerwca 1945 r. mianowany został szefem Radzieckiej Wojskowej Administracji Okupacyjnej w radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec³⁵. Z tego tytułu jeszcze 9 czerwca 1945 r. Żukow wydał rozkaz o utworzeniu SWAG³⁶. Na mocy rozkazu Żukowa nr 5 z 9 lipca 1945 r. funkcje szefów administracji wojskowej w poszczególnych prowincjach objęli dowódcy armii dyslokowanych na danym obszarze³⁷. Mimo decyzji o utworzeniu Grupy w czerwcu 1945 r., prawdopodobnie siłą przyzwyczajenia, w dokumentach niższego szczebla używano jeszcze określenia Front Białoruski³⁸.

Skład Grupy oraz dyslokacja jednostek w 1945 oraz w 1946 r. podlegały znacznym zmianom. 28 czerwca 1945 r. 1 AWP wyłączono z Grupy Okupacyjnych Wojsk Radzieckich w Niemczech, a oddziały polskie wycofano na wschodni brzeg Odry i Nysy Łużyckiej³⁹. O wiele większe znaczenie miało przejście od armii amerykańskiej i brytyjskiej części zajmowanej przez nie radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec (i opuszczenie przez siły radzieckie zachodniej części Berlina). Wycofywanie wojsk brytyjskich i amerykańskich miało rozpocząć się 1 lipca 1945 r. i zakończyć się 3 lipca 1945 r.

---

³³ *Русский архив...*, t. 15 (4–5), s. 420–421; *Русский архив. Великая Отечественная*, t. 13 (2–3): *Приказы Народного комиссара обороны СССР 1943–1945 гг.*, Москва 1997, s. 384–391; *Великая Отечественная. Действующая армия 1941–1945 гг.*, zest. Н. Г. Андронников *et al.*, Москва 2005, s. 144, 168, 192, 202, 203.

³⁴ В. И. Феськов, К. А. Калашников, В. И. Голиков, *Советская Армия...*, s. 42.

³⁵ *Русский архив...*, t. 13 (2–3), s. 409–412.

³⁶ *Советские войска в Германии 1945–1994...*, s. 32.

³⁷ *Советская Военная Администрация в Германии. Документы, материалы, исследования. СВАГ и немецкие органы самоуправления 1945–1949. Сборник документов*, Москва 2006, s. 100–101.

³⁸ *Ibidem*, s. 89.

³⁹ Cz. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Armia Berlinga...*, s. 309–311.

(w przypadku wojsk brytyjskich) lub nad ranem 5 lipca 1945 r. (w przypadku sił amerykańskich). Już 1 lipca ruszyć miały specjalne jednostki rozpoznawcze (o liczebności 100 żołnierzy każda), które miały za zadanie dotrzeć do wszystkich większych miast i miejscowości przekazywanych stronie radzieckiej. Główne siły radzieckie miały zachowywać dystans od 2 do 5 km od wycofujących się oddziałów brytyjskich i amerykańskich. W przejmowaniu zachodniej części przyznanej Związkowi Radzieckiemu strefy okupacyjnej wzięły udział jednostki 2 i 3 AUd., 47 A i 8 AGw. Piechocie towarzyszyć miały czołgi 1 KPanc. Gw. (które obsadzić miały rejon Güstrow, Sternberg) i 2 KPanc. (które zająć miały Weimar). Dowództwo 2 AUd. miało rozlokować się w Goldberg, 3 AUd. w Stendal, 47 A w Eisleben, a 8 AGw. w Jenie⁴⁰.

Zasadniczą reorganizację zaczęły latem 1945 r. przechodzić wojska pancerne i zmechanizowane wchodzące w skład Grupy. Na mocy decyzji Ludowego Komisariatu Obrony z 10 czerwca 1945 r. wszystkie korpusy pancerne oraz zmechanizowane miały zostać przekształcone w dywizje pancerne bądź zmechanizowane. Następne związki miały powstawać z przeformowania części dywizji kawalerii, a nawet strzeleckich. Dywizje dysponowały większą w porównaniu do korpusów siłą uderzeniową, w tym liczbą pojazdów pancernych oraz artylerii. Dywizja zmechanizowana (DZmech.) według schematu organizacyjnego z czerwca 1945 r. składała się z 3 pułków zmechanizowanych (w każdym samodzielny batalion czołgów T-34 – 35 szt.), pułku czołgów (65 szt. T-34), pułku czołgów ciężkich Gw. (65 czołgów IS), pułku artylerii haubic (24 szt. haubic 122 mm), pułku moździerzy (36 moździerzy 120 mm), pułku artylerii przeciwlotniczej (16 dział plot. 37 mm i 16 wkm plot 12,7 mm) oraz dywizjonu artylerii rakietowej (8 wyrzutni M-13) – ogółem 245 czołgów i 14 tys. żołnierzy. Dywizja pancerna (DPanc.) to 3 pułki czołgów, pułk czołgów ciężkich i dział samobieżnych, pułk strzelców zmotoryzowanych, pułk moździerzy, pułk artylerii przeciwlotniczej, dywizjon haubic, dywizjon artylerii rakietowej i inne jednostki wsparcia, przy niższej liczebności dysponowała 314 czołgami i 24 działami samobieżnymi⁴¹. 1 APanc. Gw. tworzyły w 1945 r. dwie dywizje pancerne (11 DPanc. Gw. i 9 DPanc.) oraz jedna dywizja zmechanizowana (8 DZmech. Gw.), 2 APanc. Gw. składać się miała z 3 związków powstałych z przeformowania jej dotychczasowych korpusów (9 i 12 DPanc. Gw., 1 DZmech.) oraz dodatkowo podporządkowanego, dotychczas samodzielnego, 1 KPanc. Gw. przekształconego w 1 DPanc. Gw. Samodzielny 11 KPanc. został przemianowany w 11 DPanc. i podporządkowany 3 AUd. W efekcie tych przekształceń organizacyjnych pod koniec 1945 r. GSOWG podlegały dwie armie pancerne – 1 APanc. stacjonująca w Saksonii (siedziba dowództwa w Radebeul) i 2 APanc.

⁴⁰ *Русский архив...*, t. 15 (4–5), s. 433–435.

⁴¹ *Ibidem*, t. 13 (2–3), s. 374–375.

Gw. stacjonująca w północnej części Niemiec (dowództwo w Fürstenberg), pięć armii ogólnowojskowych: 8 AGw. (dowództwo w Weimarze), 47 A (dowództwo w Halle), 2 AUd. (dowództwo w Schwerinie), 3 AUd. (dowództwo w Stendal) i 5 AUd. (dowództwo w Poczdamie) – ogółem 6 DPanc., 2 DZmech. i 45 DS (w tym część w trakcie przeformowywania w dywizje zmechanizowane) oraz znaczna liczba jednostek artylerii. Ponadto nadal podporządkowana była Dowódcy GSOWG operacyjnie Flotylla Dnieprzańska. Wsparcie lotnicze zapewniała potężna liczebnie 16 ALot.⁴²

W latach 1945–1946 r. kontynuowano zapoczątkowany rozkazem Ludowego Komisarza Obrony ZSRR z czerwca 1945 r. proces wzmacniania komponentu wojsk pancernych i zmechanizowanych. Docelowym zamierzeniem była reorganizacja korpusów strzeleckich, tak by każdy składał się z dwóch DS i jednej DZmech. Ze względu na dalsze zmniejszenie liczebności Grupy planów tych nie udało się w pełni wprowadzić w życie, a część dopiero co przekształconych jednostek została rozwiązana. Nowe dywizje zmechanizowane, mające istotnie wzmocnić piechotę, sformowano w 3 AUd. – 15 DZmech. (powstała z 364 DS z 7 KS), 16 DZmech. (powstała ze 171 DS z 79 KS) i 22 DZmech. Gw. (powstała z 52 DSGw. z 12 KSGw.), w 5 AUd. – 17 Stalińska DZmech. odznaczona Orderem Suworowa (z 230 DS), 18 Taganroska DZmech. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru i Orderem Suworowa (z 416 DS z 32 KS) i 23 Biełgorodzko-Charkowska DZmech. Gw. odznaczona Orderem Czerwonego Sztandaru i Orderem Suworowa (z 89 DSGw. z 26 KSGw.) oraz w 8 AGw. – 19 DZmech. Gw. (powstała z 47 DSGw. z 4 KSGw.), 20 DZmech. Gw. (powstała z 79 DSGw. z 28 KSGw.) oraz 21 DZmech. Gw. (powstała z 27 DSGw. z 29 KSGw.)⁴³.

3. Zmiany w organizacji i składzie wojsk lądowych Grupy Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech w latach 1946–1949

W 1946 r. doszło do dalszych istotnych redukcji liczebności wojsk Grupy. W styczniu 1946 r. północne Niemcy opuściła w pełnym składzie 2 AUd. 5 lutego 1946 r. dowództwo armii zostało rozwiązane, a jego oficerowie zasilili dowództwo i sztab Archangielskiego OW. Jej korpusy zostały przeniesione do Moskiewskiego OW (40 KSGw. w składzie trzech dywizji – styczeń 1946 r., dwie dywizje 108 KS). Dowództwo 108 KS wraz z dwiema dywizjami trafiło do Północno-Kaukaskiego OW, a ostatni – 116 KS (w składzie trzech

⁴² Советская Военная Администрация в Германии. Документы, материалы, исследования. Советская Военная Администрация в Германии 1945–1949. Справочник, ред. Я. Фойтцик, А. В. Доронин, Т. В. Царевская-Дякина, Москва 2009, s. 75–76.

⁴³ В. И. Феськов *et al.*, *Вооруженные Силы СССР...*, s. 204–205, 382–383.

dywizji) rozmieszczono w lutym–marcu 1946 r. na obszarze Charkowskiego OW. 5 AUd. została w październiku 1946 r. rozformowana na terenie Niemiec, a wraz z nią większość podporządkowanych jej związków (rozformowano: dowództwa 26 KSGw. i 32 KS oraz 17, 23 DZmech. i 60, 248, 301 DS). Na Kaukaz przeniesione zostały 266 i 295 DS, natomiast dowództwo 9 KS oraz 18 DZmech. i 94 DSGw. zostały przekazane 3 AUd. 47 A została rozformowana w lutym 1946 r. na terenie Niemiec. Dowództwo 9 KSGw. przeniesiono do Białoruskiego OW, a jego 3 dywizje do Moskiewskiego OW (12 DSGw., 75 DSGw.) i Archangielskiego OW (77 DSGw.), 125 KS w pełnym składzie (60, 175, 185 DS) translokowano do Gorkowskiego OW, 129 KS (132, 143, 260 DS) rozformowano na miejscu do czerwca 1946 r.⁴⁴ Proces demobilizacji jednostek Grupy od strony organizacyjnej miała zapewniać 10 Zapasowa DS, za pośrednictwem której część spośród kończących służbę w jednostkach operacyjnych Grupy oficerów, podoficerów i żołnierzy trafiała do struktur podległych SWAG⁴⁵.

Wielka reorganizacja dotknęła także armie, które pozostały na terenie Niemiec. Zamiast bardzo silnych, liczących 9 DS (już na nowych, wyższych od obowiązujących w latach wojny etatach), mających do dyspozycji liczne jednostki armijne wsparcia – pozostały niemal kadłubowe związki, obejmujące dwa z reguły 2–3 dywizyjne korpusy. Zarówno 3 AUd., jak i 8 AGw. zostały zredukowane do 5 dywizji każda, przy czym ich skład w 1946 r. zmienił się w porównaniu do 1945 r. w sposób radykalny. 3 AUd. przejęła od rozformowanej 5 AUd. 9 KS, który nie zachował jednak żadnej ze swoich poprzednich jednostek (94 DSGw. wchodziła wcześniej w skład 26 KSGw., a 18 DZmech. wchodziła wcześniej w skład 32 KS). Ponadto Armia obejmowała „rodzimy” 79 KS (w skład którego wchodziła 207 DS z tego korpusu oraz 19 DZmech.), a także podporządkowaną bezpośrednio dowództwu armii 11 DPanc. Oznaczało to, w porównaniu do 1945 r., że z pierwotnego składu nie przejęto aż dwóch korpusów i 7 (na 9!) DS (zmechanizowanych). Nieco tylko mniejsze zmiany dotknęły sławnej „stalingradzkiej” 8 AGw. Pod koniec 1946 r. składała się ona z 2 korpusów: 28 KSGw. (w składzie: 39 DSGw. i 20 DZmech. Gw.) oraz 29 KSGw. (w składzie: 82 DSGw., 57 DSGw. przejęta z 4 KSGw. oraz 21 DZmech. Gw.). Oznaczało to, że w porównaniu do 1945 r. w armii zabrakło aż czterech dywizji z jej pierwotnego składu: 74 DSGw. z 29 KSGw., 88 DSGw. z 28 KSGw. i 4 KSGw. (35 i 47 DSGw.). Jedna z dywizji – 19 DZmech. Gw. (powstała na bazie 47 DSGw.) podporządkowana została

⁴⁴ *Ibidem*, s. 381–382; *Великая...*, s. 164.

⁴⁵ *Советская Военная Администрация в Германии. Документы, материалы, исследования. Деятельность советских военных комендантур по ликвидации последствий войны и организации мирной жизни в Советской зоне оккупированной Германии 1945–1949. Сборник документов*, zest. В. В. Захаров, О. В. Лавинская, Д. Н. Нохотвич, Москва 2005, s. 62.

początkowo dowództwu 1 AZMech. Gw., a w końcu dowództwu 79 KSGw. 3 AUd. Dzięki temu przemianowane w 1946 r. z armii pancernych na zmechanizowane dwa związki szybkie Grupy miały zbliżony skład: 1 AZMech. Gw. – 2 DPanc. i 2 DZMech.; 2 AZMech. Gw. – 3 DPanc. i 1 DZMech. Równie wielkie cięcia dotknęły jednostek artylerii. Poza jednostkami armijnymi w dyspozycji dowództwa Grupy pozostawały związki 4 Korpusu Artylerii: 3 dywizje artylerii – 5, 6, 34 i 2 brygady artylerii ppanc. oraz 5 dywizji artylerii przeciwlotniczej (DAPlot.): 2 DAPlot. Gw. oraz 6, 10, 24 i 32 DAPlot.⁴⁶

W wyniku wycofania z terytorium Niemiec i rozformowania części jednostek Grupy jej liczebność spadła jesienią 1946 r. do 450 tys. żołnierzy⁴⁷. Trudności gospodarcze i aprowizacyjne w Związku Radzieckim, koszty utrzymywania tak znacznych kontyngentów Armii Radzieckiej za granicą (mimo przerzucania większości ciężarów na miejscową ludność), względy międzynarodowe – rokowania pokojowe w Paryżu, poszukiwania rozwiązań kwestii niemieckiej, posiedzenie Zgromadzenia Ogólnego ONZ, gdzie zamierzano poruszyć kwestię ograniczenia zbrojeń oraz przebywania armii sojuszniczych na terytorium „krajów niewrogich” – postawiły kierownictwo radzieckie przed koniecznością podjęcia decyzji o redukcji liczebności armii i zmniejszenia obecności wojskowej za granicą. W październiku 1946 r. kwestia ta omawiana była przez Józefa Stalina i Władysława Mołotowa, pełniącego ówczesnie funkcję Ministra Spraw Zagranicznych ZSRR, w Gagrach nad Morzem Czarnym. 23 października 1946 r., na kolejnym spotkaniu z udziałem Nikołaja Bułganina (pierwszego zastępcy ministra obrony ZSRR – Stalina) i Aleksandra Wasilewskiego (szefa SG Armii Radzieckiej), podjęto decyzję o zmniejszeniu liczebności wojsk radzieckich poza granicami ZSRR o 280 tys. żołnierzy. Stan osobowy Grupy w Niemczech miał zostać zredukowany o ponad 40% – z 450 do 250 tys. żołnierzy, o 80 tys. żołnierzy planowano zmniejszyć liczebność jednostek radzieckich dyslokowanych w Rumunii, Korei i Port Artur (obecnie Lushun – na terytorium Chin)⁴⁸.

Ofiarą kolejnej fali cięć w 1947 r. w niewielkim stopniu padły jednostki piechoty, które likwidowano w pierwszej kolejności. Jeszcze w 1946 r. rozformowana została 82 DSGw. z 8 AGw. Redukcja dotknęła tym razem znacznie boleśniej wojska pancerne i zmechanizowane. Rozformowane zostały 1 DPanc. Gw. z 2 AZMech. Gw. oraz 11 DPanc., podporządkowana dotychczas 3 AUd. Większość jednak pułków czołgów wchodzących w skład 1 DPanc. uniknęła losów sztabu i dowództwa, zostały bowiem włączone

⁴⁶ *Советская Военная... Справочник...*, s. 76–77; *Боевой состав...*, s. 153–163; *Русский архив...*, t. 15 (4–5), s. 420–421; *Откуда угроза...*, s. 25–31.

⁴⁷ *Советская Военная... СВАГ и немецкие органы самоуправления...*, s. 28.

⁴⁸ *Ibidem*; zob. też Н. Петров, *Первый председатель КГБ Иван Серов*, Москва 2005, s. 77, 256.

(w celu wzmocnienia) w skład dywizji strzeleckich stacjonujących nadal na terenie wschodnich Niemiec. Miejsce zlikwidowanej jeszcze w czerwcu 1946 r. (po wyjeździe na teren Moskiewskiego OW) 15 DZmech. z 3 AUd. zajęła – przeniesiona z 1 AZmech. Gw. – 19 DZmech. Gw.⁴⁹ Na terytorium ZSRR wycofana została wiosną Flotylla Dnieprzańska. Stacjonująca w dziewięciu portach Łaby, Haweli, Szprewy i Odry (jedna z baz mieściła się w podwrocławskich Malczycach), z główną bazą w Fürstenberg Flotylla, składająca się z 1 i 2 Brygad Okrętów Rzecznych i licząca 100 okrętów i 199 jednostek wspomagających, na mocy dyrektywy SG Sił Zbrojnych ZSRR nr 333940 z 11 marca 1947 r. wycofana została z Niemiec i Polski między 2 kwietnia a 30 czerwca 1947 r. Drogą wodną i lądową do bazy w Pińsku przybyły 164 statki i okręty (w tym 140 o własnych siłach) oraz 21 transportów kolejowych w składzie 1240 wagonów i platform⁵⁰.

Najistotniejszym jednak posunięciem oszczędnościowym stało się skadrowanie przybyłych jeszcze w 1946 r. do Niemiec jednostek 3 i 4 AZmech. Gw. z Centralnej Grupy Wojsk Radzieckich, stacjonujących na terytorium Austrii i Węgier. Do czerwca 1945 r. obie armie stanowiły podstawową siłę manewrową 1 F. Ukr. Na mocy dyrektywy z 29 maja 1945 r. o przekształceniu 1 F. Ukr. w Centralną Grupę Wojsk doszło do pewnych zmian w składzie 4 APanc. – wyłączono z jej składu 5 KZmech. Gw. i zastąpiono 25 KPanc. – oraz przesunięcia jednostek obu armii z terenu Czech na obszar Węgier, Austrii i (początkowo) Moraw oraz Słowacji⁵¹. Równocześnie jeszcze w czerwcu 1945 korpusy pancerne i zmechanizowane 3 i 4 APanc. zostały przeformowane w dywizje pancerne i zmechanizowane. W kolejnych miesiącach jednostki obu armii przesunięto dalej na południe, koncentrując je w Austrii i na Węgrzech – m.in. z Czechosłowacji do Austrii przerzucono 9 DZmech. 3 APanc. Gw. Jesienią 1945 r. doszło do dalszych zmian dyslokacji poszczególnych dywizji armii. Przykładowo 6 DZmech. Gw. w listopadzie 1945 r. została przeniesiona z obszaru Austrii (Hartberg i Wiener Neustadt) do rejonu Vespem (Węgry)⁵². Część redyslokacji wywołana była koniecznością opuszczenia przez wojska radzieckie Czechosłowacji do 1 grudnia 1945 r.

---

⁴⁹ В. И. Феськов, К. А. Калашников, В. И. Голиков, *Советская Армия...*, s. 67, 77; И. Дрогозов, *Танковый меч...*, s. 8.

⁵⁰ Р. К. Павлович, *Речные военные флотилии в Белоруссии (1940–1951 гг.)*, Минск 2001, s. 159–161.

⁵¹ *Боевой состав...*, s. 153–163; *Русский архив...*, t. 15 (4–5), s. 422–423.

⁵² *6-я гвардейская механизированная дивизия*, <http://1-otb.ru/6div.history/6div.6gvmd1945.html> (dostęp 25 VI 2019); *Послевоенная история 69 МСП 1945–2005*, <http://polk69wunsdorf.narod.ru/simple01.html> (dostęp 25 VI 2019).

W 1946 r. obie armie zostały dodatkowo wzmocnione – 3 APanc. Gw. przez 14 DZmech. Gw. (była 116 DSGw. z 5 AGw.), a 4 APanc. Gw. poprzez wcielenie do niej samodzielnej dotychczas 7 DZmech. Gw.⁵³ W pierwszej połowie 1946 r. trwały rozmowy radziecko-brytyjsko-amerykańsko-francuskie dotyczące ograniczenia liczebności sił okupujących Austrię. Brytyjczycy proponowali poważną redukcję – w przypadku Armii Radzieckiej – nawet 5–6-krotną: do poziomu 25 tys. żołnierzy⁵⁴. Mimo iż druga umowa o okupacji Austrii nie określała pułapów, to jednak władze radzieckie zdecydowały się na znaczącą redukcję – jeszcze w maju i czerwcu 1946 r. – jednostek Armii Radzieckiej. Ich liczebność spadła ze 130–150 tys. w lutym 1946 r. do około 65 tys. pod koniec 1946 r.⁵⁵ Najważniejszym elementem tej redukcji było przerzucenie 3 i 4 AZmech. Gw. (8 dywizji panc. i zmech.) – do radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec. Stany etatowe przesuniętych armii sięgały 95 tys. żołnierzy, 2450 czołgów⁵⁶; faktyczna liczebność była niższa, także liczba transporterów opancerzonych była kilkakrotnie mniejsza od przewidzianej w etatach. Cały tranzyt odbywał się – za zgodą władz w Pradze – przez Czechosłowację. Rzut kołowy miał przejechać w dniach od 22 do 29 maja 1946 r. dwiema drogami tranzytowymi (przy czym dziennie przemieszczać się miało około 1 tys. samochodów – liczba zbliżona do etatowego wyposażenia jednej dywizji zmechanizowanej lub pancерnej), sprzęt ciężki – pojazdy gąsienicowe oraz zapasy materiałowe – dotrzeć miały koleją. Ruch eszelonów radzieckich miał trwać około miesiąca – pierwsze transporty wyruszyć miały około 20 maja 1945 r., ostatnie – 15–20 czerwca 1946 r. Transport kolejowy odbywał się również dwiema trasami tranzytowymi przez terytorium czechosłowackie⁵⁷.

3 AZmech. Gw. została rozlokowana na południe od Berlina (siedziba dowództwa w Jüterbog, jednostki rozciągnięte od Cottbus po Dessau), natomiast oddziały 4 AZmech. Gw. (dowództwo w Eberswalde) rozmieszczono na północ i wschód od Berlina⁵⁸. Jednostki obu armii zastępowały więc wycofywane do Związku Radzieckiego lub rozwiązane na miejscu w 1946 r. oddziały 5 AUd., 47 A i 2 AUd.

⁵³ 18 *Гвардейская Краснознаменная общевойсковая армия*, <http://polk69wunsdorf.narod.ru/simple10.html> (dostęp 20 III 2013); 20 *Гвардейская Краснознаменная общевойсковая армия*, <http://polk69wunsdorf.narod.ru/simple01.html> (dostęp 25 VI 2019).

⁵⁴ M. Rauchensteiner, *Der Sonderfall. Die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955*, Graz 1995, s. 170.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 153, 379.

⁵⁶ *Советская Военная... Справочник...*, s. 67.

⁵⁷ *ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání*, red. K. Kaplan, A. Špiritová, Brno 1997, s. 227–236.

⁵⁸ M. Uhl, *Krieg um Berlin...*, s. 240, 242–243.

Decyzja o zredukowaniu sił Grupy podjęta jesienią 1946 r. nie miała oznaczać jednak trwałego i definitywnego (w obliczu niestabilnej sytuacji politycznej) zmniejszenia potencjału wojsk okupacyjnych w Niemczech. Rozformowanie bądź wycofanie jednostek na terytorium Związku Radzieckiego utrudniało, jeśli wręcz nie uniemożliwiało – w obliczu potęgi lotniczej potencjalnego przeciwnika – szybkie rozwinięcie sił na wypadek wzrostu napięcia międzynarodowego. Sztab Generalny Armii Radzieckiej podjął więc decyzję o skadrowaniu szeregu jednostek wojskowych. W 1946 i 1947 r. sto kilkadziesiąt DS przeformowano w brygady (nie zachowując z reguły ich tradycyjnej numeracji). Nieco inaczej postąpiono w przypadku jednostek pancernych i zmechanizowanych. Armie zmechanizowane przekształcono w kadrowe dywizje pancerne, ich dywizje w pułki, a pułki w bataliony przy pełnym zachowaniu nazw honorowych i numeracji. Części jednostek np. dywizjonów raketowych nie zredukowano⁵⁹.

W przypadku 3 i 4 AZmech. Gw. decyzje zapadły na przełomie października i listopada 1946 r. Jeszcze 31 października 1946 r. Rada Wojenna 4 AZmech. wydała rozkaz nr 00327 o przeniesieniu dywizji armii na nowe, niższe etaty, ale już na mocy dyrektywy SG z 6 listopada 1946 r. nastąpiło przekształcenie armii zmechanizowanych – odpowiednio – w 3 i 4 Samodzielne Kadrowe (SK) DPanc. Gw. Dowództwa dywizji w kilka dni później (13 i 14 listopada) wydały rozkazy o przeformowaniu dywizji w pułki kadrowe – pancerne lub zmechanizowane. Los ten stał się udziałem 3 AZmech. Gw. – 6 i 7 DPanc. Gw. (które przekształcone zostały w 6 i 7 Pułki Czołgów Gw.) oraz 9 DZmech. i 14 DZmech. Gw. (odpowiednio 9 Pułk Zmech. i 14 Pułk Zmech. Gw.). W 4 AZmech. Gw. przeformowaniu w pułki podlegały tylko trzy z jej dywizji (10 DPanc. Gw. – na 10 Pułk Czołgów Gw., 6 i 7 DZmech. Gw. – na 6 i 7 Pułki Zmech. Gw.). Wchodząca dotychczas w skład 4 A 25 DPanc. przeszła pod rozkazy dowództwa 2 AZmech. Gw. i zastąpiła rozformowaną 1 DPanc. Gw. Skadrowanie oznaczało jedynie redukcję stanów osobowych związków przy utrzymaniu dawnych stanów sprzętu i wyposażenia. O tymczasowości tego rozwiązania świadczył fakt, że nie zmieniła się obsada kadrowa i na czele skadrowanych jednostek stali dotychczasowi ich dowódcy – tak więc pułkami dowodzili generałowie majorzy, a dywizjami – generałowie lejtnanci wojsk pancernych⁶⁰.

⁵⁹ В. И. Феськов, К. А. Калашников, В. И. Голиков, *Советская Армия...*, s. 21, 23.

⁶⁰ 6-я гвардейская...; Послевоенная...; 18 Гвардейская...; 20 Гвардейская...; Великая Отечественная. Комкоры. Военный биографический словарь, t. 2, pod red. М. Г. Вожакина, Москва–Жуковский 2006, s. 124, 127, 129, 145, 153, 201, 230, 242, 245, 246; Великая Отечественная. Комдивы. Военный биографический словарь, t. 1: Командиры мотострелковых, моторизованных, кавалерийских, воздушно-десантных, артиллерийских, минометных, танковых и народного ополчения дивизий, pod red. В. П. Горемыкина, Москва 2011, s. 580, 603, 618, 649.

W rezultacie „demobilizacji i redukcji”, jak stwierdzano w specjalnej notatce skierowanej w marcu 1947 r. do Stalina, liczebność wojsk radzieckich w Niemczech spadła do 230 tys. osób⁶¹. W innym piśmie adresowanym do Stalina przez Mołotowa padła jeszcze niższa, bo sięgająca jedynie 220 tys., liczba żołnierzy radzieckich sił okupacyjnych⁶².

Tabela 1. Struktura sił lądowych Grupy Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech w 1947 r.

Armia	Skład	Dowództwo Armii/ Dywizji Kadrowej
1 Armia Zmechanizowana Gwardii	9 DPanc., 11 DPanc. Gw., 8 DZmech. Gw.	Drezno
2 Armia Zmechanizowana Gwardii	9 DPanc. Gw., 12 DPanc. Gw., 25 DPanc., 1 DZmech.	Fürstenberg
3 Samodzielna Kadrowa Dywizja Pancerna Gwardii	6 Kadrowy Pułk Czołgów Gw., 7 Kadrowy Pułk Czołgów Gw., 9 Kadrowy Pułk Zmech. Gw., 14 Kadrowy Pułk Zmech. Gw.	Jüterbog
4 Samodzielna Kadrowa Dywizja Pancerna Gwardii	10 Kadrowy Pułk Czołgów. Gw., 6 Kadrowy Pułk Zmech. Gw., 7 Kadrowy Pułk Zmech. Gw.	Eberswalde
3 Armia Uderzeniowa	9 KS (18 DZmech., 94 DSGw.), 79 KS (19 DZmech. Gw., 207 DS)	Magdeburg
8 Armia Gwardii	28 KSGw. (20 DZmech. Gw., 39 DSGw.), 29 KSGw. (21 DZmech. Gw., 57 DSGw.)	Nohra
Ogółem	DPanc.: 5; DZmech.: 6; DS: 4; SKDPanc.: 2 (w składzie 3 kadrowych pułków czołgów i 3 kadrowych pułków zmechanizowanych)	

Źródło: В. И. Феськов, К. А. Калашников, В. И. Голиков, *Советская Армия...*, s. 67, 77; И. Дроговоз, *Танковый меч...*, s. 8; *6-я гвардейская...*; *Послевоенная...*; *18 Гвардейская...*; *20 Гвардейская...*

Narastanie napięcia na linii Wschód–Zachód w 1948 r. – w tym blokada Berlina – stało u źródeł decyzji o poważnym, mimo trudnej sytuacji gospodarczej, zwiększeniu liczebności Armii Radzieckiej. W ciągu dwóch lat z poziomu 2,8 mln żołnierzy (w 1947 r.) wzrosła w 1949 r. do pułapu

⁶¹ СССР и германский вопрос 1941–1949. Документы, из Архива внешней политики Российской Федерации, Wyb. Г. П. Кынин, Й. Лауфер, Москва 2003, s. 717.

⁶² *Ibidem*, s. 287.

3,8 mln żołnierzy⁶³. Trudno – jak na razie – ocenić, w jakim stopniu ten proces (wywołany przecież nagromadzeniem się nieporozumień i konfliktów wokół sprawy niemieckiej) odbił się na liczebności GSOWG. Nie rozwinęto – przynajmniej w 1948 r. – jednostek o zredukowanych stanach. Wprawdzie dyrektywa SG Sił Zbrojnych ZSRR nakazująca odtworzenie jednostek kadrowych datowana jest na październik 1948 r. (a więc mogłaby mieć jakiś związek z wydarzeniami wokół Berlina), ale np. dyrektywa szefa sztabu 3 SKDPanc. Gw. o przekształceniu skadrowanych pułków czołgów i zmechanizowanych w dywizje wydana miała zostać dopiero 3 sierpnia 1949 r. W rosyjskich opracowaniach przekształcenie (odtworzenie) 3 i 4 SKDPanc. w armie zmechanizowane (być może już tylko dowództw) datowane jest dopiero na marzec 1950 r.⁶⁴ Niezależnie od tego – zgodnie z ocenami amerykańskich służb wywiadowczych na 28 lutego 1949 r. – liczebność wojsk radzieckich na okupowanym terytorium Niemiec sięgnęła 345,7 tys., zatem wzrosnąć miała o niemal 100 tys. (43%!) w porównaniu z początkiem 1947 r.⁶⁵

4. 16 (24) Armia Lotnicza w latach 1945–1949

Poważnym ograniczeniom uległy także siły lotnicze stacjonujące na obszarze radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec, które w 1945 r. (przy założeniu pełnych stanów liczebnych) obejmowały – według danych na 1 września 1945 r. – 4 KLM (1 Gw., 3, 6, 13), 2 KLSz. (6 i 9), 1 KLB (3) oraz 3 samodzielne dywizje lotnictwa bombowego 221 DLB, 9 i 242 Dywizje Nocnych Bombowców) i 4 samodzielne pułki lotnictwa – ogółem 78 pułków lotniczych, liczących ponad 3 tys. maszyn! Obsługę naziemną zapewniało 8 rejonów bazowania lotnictwa, w skład których wchodziło 46 batalionów obsługi lotniczej (ros. *батальонов авиационного обслуживания*). Lotnictwo podlegało dowództwu sił lotniczych w Moskwie, w sensie operacyjnym podporządkowane jednak było Dowódcy GSOWG⁶⁶.

Jesienią 1945 r. nastąpiła znacząca redukcja stanu lotnictwa – część jednostek wycofywana była wraz z samolotami (221 DLB, 1 DLMGw., 352 Pułk Lotnictwa Myśliwskiego – PLM, 93 Samodzielny Pułk Lotnictwa Rozpoznania i Korygowania Artylerii *отдельный корректировочно-разведывательный авиационный полк*), część (trzy DLM: 289, 283,

⁶³ M. Uhl, *Krieg um Berlin...*, s. 17.

⁶⁴ *6-я гвардейская...; Послевоенная...; 18 Гвардейская...; 20 Гвардейская...; Великая Отечественная. Комкоры...*, t. 2, s. 124, 127, 129, 145, 153, 201, 230, 242, 245, 246.

⁶⁵ ORE 51-49, *Soviet Control Mechanism in Germany*, b.m.w. 26 V 1949, s. 3, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000258562.pdf (dostęp 25 VI 2019).

⁶⁶ Е. П. Толмачов, *Небесный страж...*, s. 89–90.

197 oraz dwa PLM: 133, 67 Gw.) pozostawiła na lotniskach niemieckich sprzęt lotniczy. Poza uzupełnieniem liczby samolotów każda z istniejących dywizji myśliwskich i lotnictwa szturmowego została wzmocniona dodatkowym pułkiem lotniczym. Po pierwszej fali demobilizacji i zmniejszenia stanu liczebnego 16 ALot. składała się z: 1 KLMGw.: 3 DLMGw., 4 DLMGw., 240 DLM – ogółem 12 pułków; 3 KLM: 236, 265, 278 DLM – ogółem 12 pułków; 6 KLSz. Gw.: 2, 3, 11 DLSz. Gw. – ogółem 12 pułków; 3 KLB: 183, 241, 301 DLB – ogółem 9 pułków, 9 Dywizji Nocnych Bombowców Gw. (4 pułki) oraz 3 pułków lotnictwa transportowego i rozpoznawczego. Ich loty zabezpieczały 4 dywizje techniczne lotnictwa (1–4) oraz 2 pułki techniczne lotnictwa (8 i 14)⁶⁷.

W latach 1946–1948 doszło do dalszych poważnych redukcji sił lotniczych. Zmniejszona ponownie do trzech została m.in. liczba pułków myśliwskich w dywizjach lotnictwa myśliwskiego 16 ALot. Spadek liczby jednostek i sprzętu rekompensowany był częściowo wprowadzaniem nowych typów samolotów zwłaszcza do lotnictwa myśliwskiego. Część jednostek jeszcze w 1947 i 1948 r. przebrojona została np. na samoloty: śmigłowe Ła-9 (278 DLM), Jak-9P oraz odrzutowe MiG-9 (pułki 3 DLMGw.). W pułkach lotnictwa szturmowego miejsce Ił-2 zajęły samoloty Ił-10⁶⁸.

10 stycznia 1949 r. na mocy dyrektywy SG SZ ZSRR nr org/1/120016 nastąpiła zmiana numeracji znacznej części związków lotniczych w ZSRR. 16 ALot. została przemianowana w 24 ALot., renumeracja dotknęła także wszystkich korpusów i dywizji lotniczych wchodzących w skład armii oraz większości pułków, w tym także noszących honorową nazwę gwardyjskich. 4 DLMGw. została przemianowana na 170 DLMGw. (jej pułki odpowiednio 64 PLMGw. w 705 PLMGw., 65 PLMGw. w 741 PLMGw., 66 PLMGw. w 841 PLMGw.), 240 DLM w 119 DLM (133 PLMGw. przemianowano na 684 PLMGw., bez zmian pozostawiono numery 86 PLMGw. i 157 PLM), 278 DLM w 263 DLM (15 PLM w 899 PLM, 43 i 515 PLM pozostawiono bez zmian), 265 DLM w 175 DLM (291 PLM w 868 PLM, 402 PLM w 968 PLM, bez zmian pozostawiono 347 PLM), 286 DLM w 145 DLM (721 PLM w 732 PLM, 165 PLM w 665 PLM, 739 PLM w 834 PLM). Dodatkowo w ostatniej dekadzie października – początkach listopada 1949 r. przetrzucono do Niemiec Wschodnich 131 DLM (byłą 269 DLM w składzie: 168 PLM, 916 PLM – dawne 484 PLM oraz 845 PLM) z 37 ALot. (z terenów Polski – lotnisko Legnica). W 1949 i 1950 r. w skład 24 ALot. wchodziły 61 i 71 KLM liczące sześć trzypułkowych dywizji – 119, 131, 145, 170, 175 i 263 DLM, 75 KLSz. w składzie dwóch trzypułkowych dywizji: 114 DLSz. Gw. (dotychczasowa 2 DLSz. Gw.) i 200 DLSz. Gw. (dotychczasowa 11 DLSz. Gw.) oraz

⁶⁷ *Ibidem*, s. 97–98.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 113, 115, 122.

80 KLB w składzie 140 DLB (dotychczasowa 241 DLB) i 268 DLB, obejmujących 3 pułki każda. Latem 1949 r. przeniesiona zostało także dowództwo armii z Woltersdorf do Werder Geltow/Wildpark⁶⁹.

W 1949 r. rozpoczęło się, prowadzone w ośrodkach szkoleniowych na obszarze Związku Radzieckiego, przeszkolenie lotników z jednostek myśliwskich na samoloty odrzutowe MiG-15. W III kwartale 1949 r. w pełni przygotowanych do lotów na nowoczesnych samolotach odrzutowych było już 279 lotników z 6 pułków lotnictwa myśliwskiego 145, 170 i 263 DLM. Zapoczątkowano też przejmowanie pierwszych fabrycznie nowych samolotów MiG-15⁷⁰.

5. Flota Bałtycka w okupowanych Niemczech

Po zakończeniu działań wojennych na obszarze wschodnich Niemiec znalazły się też jednostki Floty Wojennej ZSRR. Najważniejszym ich komponentem była wspomnianą już Flotylla Dnieprzańska, która była podporządkowana Dowództwu GSOWG przede wszystkim (albo jedynie) w sensie operacyjnym. W mniejszym stopniu wykorzystywano porty morskie dla stacjonowania okrętów wojennych. Jak się wydaje, głównym miejscem dyslokacji sił morskich Floty Bałtyckiej ZSRR w zachodniej części Bałtyku była Baza Wojenno-Morska Swinemünde (dopiero po kilku latach przemianowana na Bazę Świnoujście)⁷¹. Podstawowym zadaniem przedstawicieli floty było jak najszybsze przejęcie i przetransportowanie zdobycznych i przydzielonych na mocy międzyalianckich porozumień okrętów Kriegsmarine. Większość prac nad sformowaniem tzw. Ekspedycji Specjalnego Znaczenia oraz konwojów zdobycznych okrętów odbyła się w 1946 r. Najprawdopodobniej w latach czterdziestych XX w. w portach niemieckich nie stacjonowały żadne poważniejsze siły radzieckiej marynarki, poza jednostkami lekkimi, m.in. trałowymi, dla oczyszczenia akwenów. Nieco silniejszy był komponent lotniczy. Od 1945 r. na Rugii stacjonował PLM Floty Bałtyckiej, podporządkowany później (po podziale jednostek operacyjnych) Flocie Południowo-Bałtyckiej, a w końcu 4 Flocie. Jednostka ta wraz z innymi pułkami lotniczymi stacjonującymi na obszarze Polski północno-zachodniej, wchodzącymi w skład 12 (od 1947 r. 601) DLSz., miała stanowić osłonę i zapewniać wsparcie dla bazy w Świnoujściu⁷².

⁶⁹ *Ibidem*, s. 135–148; В. Анохин, М. Быков, *Все истребительные авиаполки Сталина. Первая полная энциклопедия*, Москва 2014, *passim*.

⁷⁰ Е. П. Толмачов, *Небесный страж...*, s. 135.

⁷¹ <http://www.pobeda1945.su/division/3875/> (dostęp 25 VI 2019).

⁷² Д. Е. Болтенков, Л. В. Левшов, *Век в строю ВМФ. Авиация военно-морского флота России 1910–2010 гг. Справочник*, Санкт-Петербург 2012, s. 336, 451.

6. Wojska NKWD/MWD/MGB/KGB na terenie Niemiec Wschodnich w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX w.

Wraz z jednostkami liniowymi trzech frontów radzieckich w kwietniu–maju 1945 r. na terytorium wschodnich Niemiec (przyszłej radzieckiej strefy okupacyjnej) wkroczyły także stosunkowo liczne jednostki wojsk Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych przeznaczone do „ochrony tyłów” walczących wojsk. W ślad za decyzją o utworzeniu GSOWG na mocy rozkazu NKWD ZSRR nr 00780 z 4 lipca 1945 r. na bazie aparatu Pełnomocnika NKWD dla 1 F. Biał. został stworzony aparat Pełnomocnika NKWD ZSRR dla GSOWG. Do jego dyspozycji pozostawiono część spośród oddziałów NKWD stacjonujących od maja 1945 r. w Niemczech – 10 pułków Wojsk Pogranicznych NKWD ZSRR, wchodzących wcześniej w skład 1 F. Biał. (6 pułków), 2 F. Biał. (2 pułki) i 1 F. Ukr. (2 pułki). Dodatkowo w sierpniu 1945 r. włączono jeszcze jeden pułk ze składu Wojsk Ochrony Tyłów 4 F. Ukr. Brały one udział w licznych, czasami organizowanych na wielką skalę obławach, ochraniały personel grup operacyjnych NKWD i Ludowego Komisariatu Bezpieczeństwa Państwowego (ros. *Народный Комиссариат Государственной Безопасности*), zapewniały ochronę aresztów, więzień i tzw. obozów specjalnych. Poza strukturami aparatu Pełnomocnika pozostawał 322 Pułk Wojsk Konwojowych NKWD⁷³.

Jesienią 1945 r. rozpoczął się proces redukcji jednostek NKWD. W listopadzie wycofano 333 Pułk Wojsk Pogranicznych. W efekcie pierwszego etapu demobilizacji i zmniejszania stanów liczebnych – według stanu na 19 marca 1946 r. – wojska NKWD na terenie radzieckiej strefy okupacyjnej przy stanie etatowym 15 158 żołnierzy i oficerów liczyły faktycznie 14 366 żołnierzy i oficerów. Proces redukcji kontynuowany był w drugiej połowie 1946 r. W lipcu 1946 r. zostały wycofane do ZSRR (i tam rozformowane): 16 Pułk Strzelecki Wojsk Wewnętrznych MWD ZSRR (zmiana nazwy nastąpiła w maju 1946 r.) z Drezna, 219 Pułk z Güstrow i 331 Pułk z Poczdamu. W grudniu 1946 r. wycofano dwa kolejne pułki: 127 i 87⁷⁴.

Po tych zmianach, według stanu na 25 grudnia 1946 r., w radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec stacjonowało pięć pułków – 38 (Lipsk), 83 (Güstrow), 92 (Drezno), 105 (Berlin), 157 (Halle), w skład których wchodziło (etatowo) 6688 żołnierzy i oficerów. Poza jednostkami operacyjnymi w Niemczech znajdował się też 11 Samodzielny Dywizjon Służby Specjalnej,

⁷³ *Аппарат...*, s. 21; А. Сенотрусов, „Внутренние войска НКВД/МГБ/МВД СССР в Восточной Германии 1945–1956 гг.”, Москва 2001, s. 68–69 [mps nieopublikowanej pracy doktorskiej].

⁷⁴ *Аппарат...*, s. 22; А. Сенотрусов, „Внутренние войска...”, s. 69.

przekształcony 18 września 1947 r. w 2 Samodzielny Pułk Służby Specjalnej⁷⁵. Jednostki Wojsk Wewnętrznych w 1947 r. zostały podporządkowane MGB ZSRR. Od lutego 1948 r. dotychczasowa tendencja się odwróciła. Do Niemiec zaczęto przerzucać kolejne pułki Wojsk Wewnętrznych MGB, które wykorzystywano jednak przede wszystkim dla ochrony obiektów radzieckiego Towarzystwa Akcyjnego „Wismut”, zajmującego się wydobywaniem rud uranu. Jeszcze w 1948 r. przerzucono z ZSRR 141 Pułk (Schwarzenberg), w marcu 1949 r. pojawił się 14 Pułk (Chemnitz – Schneeberg), w grudniu 1949 r. 9 Pułk (Chemnitz), a we wrześniu 1950 r. 12 Pułk (Aue) i 18 Pułk (Johanngeorgenstadt). Pomimo podwojenia liczby pułków Wojsk Wewnętrznych na skutek redukcji ich stanu etatowego do 50% dotychczasowej liczebności, liczba żołnierzy radzieckich Wojsk Wewnętrznych spadła do 5385 żołnierzy (etatowo) w styczniu 1951 r.⁷⁶

Ponowne wycofywanie z terytorium NRD lub rozformowywanie jednostek Wojsk Wewnętrznych rozpoczęło się w październiku (zdaniem Andrieja Sienotrusowa 7 września) 1952 r. od rozwiązania 9 Pułku. W lutym 1954 r. wycofano z NRD 83 Pułk, w kwietniu 1954 r. – dwa pułki: 14 i 141 (według Sienotrusowa rozkaz o rozformowaniu został wydany 6 lutego 1954 r.); w sierpniu 1956 r. 199 batalion (powstały w wyniku przeformowania z grudnia 1955 r. 38 Pułku) oraz pułki: 12, 18 i 157, we wrześniu 1956 r. 92 Pułk i – jako ostatni – 105 Pułk z Berlina⁷⁷.

7. Oddziały i pododdziały Radzieckiej Wojskowej Administracji Niemiec w latach 1945–1949

Po powołaniu na początku czerwca 1945 r. Radzieckiej Administracji Wojskowej Niemiec skierowano do jej struktur tysiące wojskowych, przede wszystkim oficerów, z jednostek stacjonujących na obszarze radzieckiej strefy okupacyjnej. Wraz z oddelegowanymi ze Związku Radzieckiego specjalistami tworzyli oni nie tylko aparat centralny, ale także prowincjonalny i lokalny w postaci kierownictwa SWAG oraz setek komendantur wojskowych. Początkowo trudno było dostrzec podział uprawnień, a dla obserwatora z zewnątrz w ogóle niejasne lub nieuchwytnie wydawały się niuanse organizacyjne i kompetencyjne między jednostkami liniowymi a wojskową administracją okupacyjną, skoro na czele struktur administracyjnych stali formalnie dowódcy stacjonujących w danym rejonie oddziałów wojskowych. Proces dywersyfikacji i czytelniejszego podziału odpowiedzialności

⁷⁵ *Аннарат...*, s. 22–23; А. Сенотрусов, „Внутренние войска...”, s. 71.

⁷⁶ *Аннарат...*, s. 23. Zdaniem А. Сienотрусова liczebność wojsk MGB sięgać miała 18–20 tys., zob. А. Сенотрусов, „Внутренние войска...”, s. 75.

⁷⁷ *Аннарат...*, s. 23; А. Сенотрусов, „Внутренние войска...”, s. 71–73.

przeciągnęły się aż do drugiej połowy 1946 r. Jednym z ważnych etapów rozdzielania struktur administracji okupacyjnej i jednostek wojskowych GOSWG była uchwała Rady Ministrów ZSRR nr 976–408 ss z 3 maja 1946 r. i dyrektywa SG nr OPG/I/246827 z 16 maja 1946 r., na których mocy wszystkie instytucje, jednostki i komendantury SWAG zostały zdjęte z ewidencji i wyprowadzone ze składu sił zbrojnych⁷⁸.

Cały obszar radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec pokryty był od 1945 r. gęstą siecią komendantur wojskowych. Ich liczba oraz stany etatowe były stopniowo redukowane (od co najmniej 333 w lipcu 1946 r. do 129 jesienią 1949 r.), ale do końca funkcjonowania administracji okupacyjnej komendantury (miejskie, rejonowe i od 1947 r. także portowe) pokrywały cały obszar przyszej NRD, stanowiąc czynnik nadrzędny dla istniejących struktur administracji niemieckiej⁷⁹.

Każda z komendantur dysponowała swoimi pododdziałami ochrony. W 1946 r. funkcjonowały bataliony (o liczebności 325 lub 250 żołnierzy), kompanie (o liczebności 150 lub 100 żołnierzy) i plutony ochrony (w składzie 44 żołnierzy). Od 1 lutego 1947 r. w zależności od typu komendantur przewidywane były odpowiednie siły wzmocnienia. W przypadku tzw. komendantur 1 klasy – była to kompania w składzie 144 osób, w przypadku komendantur 2 klasy – kompania w składzie 82 osób, a w przypadku komendantur tzw. 3 klasy – miały one do dyspozycji 30-osobowy pluton ochrony. Komendantury w największych miastach – Magdeburgu, Halle, Dreźnie, Lipsku, Zwickau i Erfurcie dysponowały batalionami ochrony o liczebności 216 żołnierzy, a Komendantura w Chemnitz nawet 320-osobowym. W pobliżu miejsc wydobywania rudy uranowej (rejonowe Komendantury Aue i Freiberg) stacjonował także wzmocniony, liczący 320 żołnierzy, batalion ochrony. O tym, że w dyspozycji komendantur pozostawała niebagatelna (choć przede wszystkim w wymiarze zabezpieczenia ładu i bezpieczeństwa wewnętrznego) siła, świadczy fakt, że w kwietniu 1948 r. liczebność wszystkich oddziałów ochrony sięgała 17 686 żołnierzy (stan etatowy 19 258) w 11 batalionach, 147 samodzielnych kompaniach ochrony i 5 samodzielnych kompaniach ochrony portu oraz 62 samodzielnych plutonach. W 1948 r. próbowano nieco zredukować liczebność etatową tych oddziałów do 17 699 osób, jednak w listopadzie 1948 r. liczebność pododdziałów ochrony podniesiono do aż 21 965 żołnierzy i oficerów. Poza jednostkami ochrony w dyspozycji kierownictwa SWAG pozostawały także liczne jednostki pomocnicze – mieszany pułk lotnictwa, jednostki łączności (w tym samodzielny pułk łączności), 5 batalionów samochodowych, 2 samodzielne bataliony ochrony sztabu SWAG (o liczebności 425 osób każdy), batalion ochrony transportów

⁷⁸ Советская Военная... Справочник..., s. 722.

⁷⁹ Ibidem, s. 717–726.

reparacyjnych, batalion ochrony transportów, samodzielna kompania specjalnego przeznaczenia w Berlinie czy obsada obozu repatriacyjnego⁸⁰.

Likwidacja struktur Radzieckiej Administracji Wojskowej w listopadzie 1949 r. spowodowała zmianę podporządkowania jednostek wojskowych podległych do tej pory Radzieckiej Administracji Wojskowej Niemiec. Na mocy rozkazu nr 0060 głównodowodzącego GSOWG z 17 listopada 1949 r. jednostki i pododdziały wojskowe wejść miały w skład Grupy. Znalazły się wśród nich samodzielny mieszany pułk lotnictwa łącznikowego, dwa bataliony ochrony Sztabu SWAG, batalion ochrony ładunków w portach, 5 batalionów samochodowych, samodzielny pułk łączności. Spośród jednostek i pododdziałów stacjonujących w Berlinie w skład GSOWG przekazywano m.in. 4 bataliony ochrony, samodzielną kompanię specjalnego znaczenia oraz 8 kompanii ochrony, na terenie Brandenburgii – batalion ochrony transportów, 1 batalion i 22 kompanie ochrony, na obszarze Saksonii-Anhalt – 1 batalion i 32 kompanie, na terenie Saksonii – 3 bataliony i 28 kompanii, w prowincji Meklemburgia – 1 batalion i 25 kompanii, w Turyngii – 1 batalion i 20 kompanii ochrony⁸¹.

8. Grupa Radzieckich Wojsk Okupacyjnych a społeczeństwo niemieckie w latach 1945–1949

Grupa Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech ze względu na swoją znaczną liczebność przejęła większość obiektów koszarowych oraz poligonów, strzelnic, składów i lotnisk służących dotychczas armii niemieckiej. Z uwagi na usytuowanie prawne „*военные городки*” – „miasteczka wojskowe” stanowiły prawdziwe enklawy radzieckie na ziemi niemieckiej. W grudniu 1946 r. wojska radzieckie zajmowały 329 kompleksów koszarowych, obejmujących 9434 obiekty mieszkalne i niemieszkalne o łącznej powierzchni ponad 11,6 mln m², użytkowały 14 poligonów artyleryjskich, 2 poligony czołgowe, 10 poligonów dla piechoty oraz 79 strzelnic o łącznej powierzchni przekraczającej 100 tys. hektarów⁸². Nawet po znacznej redukcji liczebności wojsk radzieckich pod koniec 1948 r. (na 31 grudnia 1948 r.) oddziały Grupy rozlokowane były w 250 kompleksach koszarowych (5 dalszych znajdowało się w rezerwie), a lotnictwo użytkowało 70 lotnisk bojowych (na 97 zewidencjonowanych w 1945 r.) oraz 53 lotniska „operacyjne”

⁸⁰ *Ibidem*, s. 726, 986–987.

⁸¹ *Ibidem*, s. 992–1010.

⁸² *Советская Военная Администрация в Германии. Документы, материалы, исследования. Деятельность Советской военной администрации в Германии (СВАГ) по демилитаризации советской зоны оккупированной Германии 1945–1949. Сборник документов*, red. В. В. Захаров, Москва 2004, s. 107–110.

(na 190 zewidencjonowanych)⁸³. W połowie 1949 r. liczba użytkowanych przez armię radziecką na obszarze Niemiec Wschodnich „miasteczek wojskowych” wzrosła do 263 (obejmujących około 8 tys. budynków)⁸⁴.

Oddziały radzieckie, które od chwili wkroczenia na ziemie niemieckie w praktyce stosowały zasadę „wojna żywi wojnę”, jesienią 1945 r. formalnie zalegalizowały tę praktykę. Ponieważ trudno już było utrzymywać żołnierzy z rekwizycji i tzw. „zdobyczy wojennych”, jako że działania zbrojne uległy zakończeniu (zgodnie z radzieckimi interpretacjami wszelkie demontaże oraz korzystanie z miejscowych zasobów do 2 sierpnia 1945 r. uważane było za „zdobycz wojenną”), a samowolne zaopatrywanie się oddziałów Armii Czerwonej podważało i tak nie najwyższą dyscyplinę żołnierzy i oficerów, 20 listopada 1945 r. Głównodowodzący GSOWG marsz. Żukow wydał rozkaz nr 093 „O przeniesieniu finansowania niektórych wydatków radzieckich wojsk okupacyjnych na rachunek niemieckich samorządów”. „W celach podwyższenia odpowiedzialności niemieckich władz za finansowanie radzieckich wojsk okupacyjnych” Żukow polecał, by „wszystkie wydatki na utrzymanie radzieckich wojsk okupacyjnych oraz instytucji, oprócz wypłaty wynagrodzeń, dokonywać, począwszy od 1 grudnia 1945 r. ze środków niemieckich samorządów”⁸⁵. O tym, że nie było to zasadnicze źródło finansowania, a także, jaka była wysokość egzekwowanych kwot, świadczą dane z 1947 r., zgodnie z którymi koszt półtorarocznej okupacji wschodnich Niemiec wynosić miał 14 mld marek (z tego 4 mld otrzymano „z niemieckich budżetów”, a aż 10 mld „z emisji” „wojennych marek”) – w tym 12,4 mld przeznaczono na utrzymanie wojsk. Dodatkowo na „siły zbrojne Związku SRR na terytorium Niemiec” wydatkowano od 1 czerwca 1945 r. do 1 stycznia 1946 r. 18 mld rubli⁸⁶. Koszty utrzymania radzieckich wojsk okupacyjnych stopniowo spadały, ale w 1949 r. wynosiły jeszcze 2,182 mld marek, co stanowiło 12% dochodu narodowego wschodniej części Niemiec⁸⁷.

Żołnierze i oficerowie zwycięskiej Armii Czerwonej, mimo wydania jeszcze w kwietniu 1945 r. odpowiedniej dyrektywy Państwowego Komitetu

⁸³ *Ibidem*, s. 159–160.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 176.

⁸⁵ *Советская Военная... СВАГ и немецкие органы самоуправления...*, s. 306. Już wcześniej 16 VIII 1945 r. na naradzie dowódców GSOWG i naczelników administracji wojskowej Żukow stwierdzał: „Wojska okupacyjne według wszelkich praw, które istniały stale i które zawsze stosowały Niemcy, powinny być utrzymywane na koszt strony pokonanej. Takie jest prawo wojny, takie jest prawo wszystkich powojennych traktatów. [...] Jesteśmy zmuszeni trzymać tu armie okupacyjne jako rezultat wojny. [...] Niech Niemcy utrzymują nas. Są zobowiązani jako kraj zwyciężony. I każdy Niemiec powinien jasno i wyraźnie to sobie wyobrazić”; *ibidem*, s. 137.

⁸⁶ *СССР и германский вопрос...*, s. 287.

⁸⁷ М. Семиряга, *Как мы...*, s. 147.

Obrony nakazującej wyraźne złagodzenie kursu wobec Niemiec⁸⁸, prób podniesienia morale i dyscypliny w wojskach, pomimo zdezasuowania dotychczasowej – niosącej zapowiedź bezwzględного odwetu – propagandy, zapisali się w pamięci mieszkańców wschodnich części Niemiec, zwłaszcza w 1945 i 1946 r., niezwykle tragicznie. Codziennością w radzieckiej strefie okupacyjnej były kradzieże, rabunki, gwałty oraz mordy dokonywane przez czerwonoarmistów wszystkich właściwie stopni.

Niemal zupełna samowola, rozkład dyscypliny – które prócz podważania podstawy i istoty funkcjonowania armii kompromitowały politykę ZSRR w kwestii niemieckiej – zmusiły Dowództwo GSOWG do wydania szeregu rozkazów mających przywrócić ład i porządek w radzieckiej strefie okupacyjnej oraz w oddziałach GSOWG. W rozkazie nr 063 z 3 sierpnia 1945 r. Żukow stwierdzał wprost, że „mające miejsce łajdactwa i samowola, szczególnie po zakończeniu wojny, bardzo mocno kompromitują nas w oczach Niemców-antyfaszystów i dobrze pomagają faszystom w prowadzeniu agitacji i oszczerstw przeciwko Armii Czerwonej i rządowi radzieckiemu”⁸⁹. Podjęte środki, w tym próba zamknięcia w koszarach nie tylko żołnierzy, ale i oficerów, nie przynosiły skutków. W połowie sierpnia 1945 r. podczas narady dowództwa GSOWG i kierownictwa SWAG Żukow zapowiedział nawet, że w razie konieczności „jeśli trzeba [będzie] rozstrzelać kilkadziesiąt tysięcy ludzi, pójdziemy na to”⁹⁰. Próby przywrócenia porządku, represje, areszty żołnierzy i oficerów wzbudziły gniew Stalina, poinformowanego usłużnie przez Iwana Sierowa (wówczas zastępcę Głównego Naczelnika SWAG do spraw administracji cywilnej i pełnomocnika NKWD w GSOWG), który zmusił Żukowa do cofnięcia części zaleceń⁹¹. W efekcie liczba przestępstw popełnianych przez żołnierzy i oficerów nie uległa w drugiej połowie 1945 r. zmniejszeniu. O skali przestępczości świadczyć mogą pośrednio dane o zatrzymanych czerwonoarmistach – w sierpniu 1945 r. – 860, we wrześniu – 1094, w październiku – 2370, w listopadzie – 3306 osób. Ofiarą grabieży i zabójstw dokonywanych przez wojskowych padali nawet zaangażowani we współpracę z aparatem okupacyjnym wójtowie poszczególnych wsi, w tym członkowie Komunistycznej Partii Niemiec (niem. *Kommunistische Partei Deutschlands*)⁹².

⁸⁸ J. Hytrek-Hryciuk, „Rosjanie nadchodzą!”. *Ludność niemiecka a żołnierze Armii Radzieckiej (Czerwonej) na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948*, Wrocław 2010, s. 114–116.

⁸⁹ *Советская Военная... СВАГ и немецкие органы самоуправления...*, s. 34.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 141.

⁹¹ Н. Петров, *Первый председатель...*, s. 54–55. Zob. też: *Советская Военная... Деятельность советских военных комендантур...*, s. 457–458.

⁹² *Советская Военная... СВАГ и немецкие органы самоуправления...*, s. 34.

Sytuacja w 1946 r. nie poprawiła się, czego dowodzić mogą statystyki przestępczości we wschodnich Niemczech. W pierwszej połowie 1946 r. zanotowano 243 102 przestępstwa, w tym 1234 zabójstwa, 20 349 przypadków grabieży, 112 295 kradzieży i 13 330 gwałtów⁹³. Latem i jesienią 1946 r. co miesiąc za maruderstwo, pijaństwo, awantury, gwałty do aresztu trafiało 3–4 tys. czerwoarmistów (w sierpniu – 3849, we wrześniu – 3336, w październiku – 3178 i w listopadzie 1946 r. – 3411)⁹⁴. W 1947 r. poziom bezpieczeństwa w radzieckiej strefie okupacyjnej nadal pozostawiał wiele do życzenia. Wśród blisko 60 tys. zatrzymanych za przestępstwa i naruszenia porządku publicznego od 1 kwietnia do 30 września 1947 r. ponad 1/5 (12 139) nosiła mundury Armii Radzieckiej⁹⁵. W ciągu pierwszych trzech kwartałów 1948 r. patrole komendantur wojskowych SWAG zatrzymały za „różnorodne naruszenia prawa” ponad 25 tys. żołnierzy i oficerów Armii Radzieckiej⁹⁶. O morale żołnierzy i oficerów wojsk radzieckich, zwłaszcza po zetknięciu się z wysokim, mimo powojennej nędzy i zniszczeń, poziomem cywilizacyjnym mieszkańców Niemiec oraz warunkami służby żołnierzy armii okupacyjnych dawnych sprzymierzeńców, świadczą dość liczne dezercje czerwoarmistów (ponad 500 uciekinierów wojskowych i cywilnych w latach 1945–1951)⁹⁷.

9. Rola militarna i polityczna Grupy Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech 1945–1949

Elitarny od początku charakter wojsk Grupy przejawiał się nie tylko w fakcie, że jej związkami i jednostkami dowodzili najlepsi i najbardziej zasłużeni podczas Wielkiej Wojny Ojczyźnianej oficerowie i generałowie, ale także w tendencji do wyposażania wojsk stacjonujących w Niemczech Wschodnich w najnowszy sprzęt i uzbrojenie, w utrzymywaniu wysokich, zwłaszcza po roku 1949 zbliżonych do wojennych stanów liczebnych, w intensywnym szkoleniu żołnierzy. Świadectwem priorytetowego traktowania wojsk Grupy był np. fakt skierowania już w 1945 r. do ich uzbrojenia m.in. najnowszych czołgów ciężkich IS-3. Wcześniej niż w innych okręgach wojskowych dokonana została pełna motoryzacja jednostek piechoty. Zgodnie z nowymi etatami dywizje strzeleckie nie tylko zyskały dodatkowy sprzęt samochodowy, ale także zostały wyposażone w znacznie silniejszą artylerię

⁹³ Советская Военная... Деятельность советских военных комендантур..., s. 49.

⁹⁴ Н. Петров, Первый председатель..., s. 57.

⁹⁵ Советская Военная... Деятельность советских военных комендантур..., s. 50.

⁹⁶ Ibidem, s. 51–52.

⁹⁷ A. Wagner, M. Uhl, BND contra..., s. 190.

(od 1945 r. organiczna, dywizyjna brygada artylerii w składzie trzech pułków), a od 1946 r. włączono w ich strukturę pułk czołgów i artylerii samobieżnej (16 czołgów i 42 działa samobieżne)⁹⁸.

Olbrzymie siły stacjonujące na terenie Niemiec Wschodnich, sięgające pod koniec 1949 r. 350 tys. żołnierzy i oficerów, obejmujące – po rozwinięciu 3 i 4 SKDPanc. w AZmech. – 4 AZmech. i 2 armie ogólnowojskowe (8 DPanc., 10 DZmech. i 4 DS), wyposażone w co najmniej 5 tys. czołgów i 600 dział samobieżnych wspartych przez kilka tysięcy armat, haubic i moździerzy oraz ponad 1 tys. samolotów bojowych, miały potencjał niewspółmierny do pierwotnego zadania – okupacji i zapewnienia demilitaryzacji oraz demokratyzacji społeczeństwa pokonanych w wyniku II wojny światowej Niemiec. Z punktu widzenia radzieckiego kierownictwa politycznego i wojskowego oddziały radzieckie w Niemczech Wschodnich były najlepszą gwarancją i zabezpieczeniem nie tylko terytorium ZSRR, ale także satelickich państw Europy Środkowo-Wschodniej przed wrogimi działaniami obozu „imperialistycznego i antydemokratycznego”. Obronny, mimo odmiennych ocen i obaw polityków i społeczeństw zachodnich, charakter doktryny militarnej ZSRR w drugiej połowie lat czterdziestych XX w. zdaje się potwierdzać opracowany na przełomie 1946 i 1947 r. przez SG SZ ZSRR „Plan aktywnej obrony terytorium Związku Radzieckiego”⁹⁹. Jego ważnym elementem składowym był „Plan operacyjny Grupy Okupacyjnych Wojsk Radzieckich w Niemczech” autorstwa szefa Sztabu Grupy gen. płk. Michaiła Malinina i szefa Zarządu Operacyjnego Sztabu Grupy gen. mjr. Władimira Kramara. Zatwierdzony przez dowódcę Grupy marsz. Wasilija Sokołowskiego 5 listopada 1946 r. plan zakładał stworzenie podstawowej linii obrony od Wismaru i dalej przez Schweriner See, Ludwigslust, Lenzen, dalej rzeką Łabą do miejscowości Barby (30 km na południowy wschód od Magdeburga), następnie rzeką Saale do Saalburga, stamtąd przez Oelsnitz, Adorf i Brambach do granicy z Czechosłowacją, a więc od 50 do nawet 150 km na wschód od linii rozgraniczenia stref okupacji. Północnego odcinka bronić miały jednostki 3 AUd.; południowego (linia rozgraniczenia: Luckau, Raguhn, Aschersleben, Quedlinburg, Stapelburg) 8 AGw. W pierwszym rzucie działać miały dywizje strzeleckie oraz pułki zmechanizowane dywizji zmechanizowanych. Drugi rzut, który miał wzmocnić siły piechoty i wojsk zmechanizowanych i pozwolić utrzymać główną linię obrony, składać się miał z jednostek pancernych (pułków czołgów dywizji zmechanizowanych i 11 DPanc. Gw. 3 AUd.). Druga linia obrony przebiegać miała od Rostocka przez Wittstock, Rathenow, Brandenburg, Rosslau, Bitterfeld, Lipsk, Gerę, Plauen, a trzecia od Damgarten przez Waren, Fürstenberg, Zehdenick,

⁹⁸ В. И. Фесёков, К. А. Калашников, В. И. Голиков, *Советская Армия...*, s. 22.

⁹⁹ *Откуда угроза...*, s. 24–25.

na wschód od Haweli, zachodnimi granicami Berlina, Luckenwalde, Jüterbog, Torgau, Chemnitz, Mildenau, Königswalde do styku z granicą czechosłowacką¹⁰⁰.

Główne zadanie „zniszczenia nacierającego przeciwnika” miały wypełnić 1 i 2 AZmech. Gw. (8 dywizji panc. i zmech.). Przewidywano zasadnicze kierunki ataku potencjalnego nieprzyjaciela: Helmstedt – Magdeburg – Berlin; Hamburg – Schwerin; Kassel – Lipsk; Hof – Plauen – Lipsk. Za najważniejszy kierunek sztabowcy radzieccy uznawali oś Helmstadt – Magdeburg – Berlin. W związku z tym najsilniejsze ugrupowania radzieckie miały zająć pozycje w rejonie Burg – Magdeburg – Bernburg, Halle – Kahla i Saalburg – Oelsnitz. Podstawową rolę odegrać miała 2 AZmech. Gw. oraz 1 AZmech. Gw., które odpowiednio z północy (rejon Plaue, Ziesar, Belzig, Brandenburg) i południa (rejon Nedlitz, Dessau, Coswig, Göritz) miały zaatakować przeciwnika „na kierunku magdeburskim”¹⁰¹. Plan był jedynie podstawą z wytycznymi dla związków operacyjnych Grupy. Dość szybko jego założenia się zdezaktualizowały na skutek prowadzonej w 1947 r. demobilizacji, która doprowadziła do rozformowania części jednostek (np. Flotyli Dnieprzańskiej) i zmiany składu poszczególnych armii. Przyjęte w końcu 1946 r. założenia dodatkowo nie uwzględniały obecności i jakiegokolwiek wykorzystania skadrowanych oddziałów 3 i 4 AZmech. Gw., których obecność w poważnym stopniu zmieniała jednak układ sił w Niemczech.

10. Grupa Radzieckich Wojsk Okupacyjnych/Grupa Wojsk Radzieckich w Niemczech w latach 1949–1954

Wraz z utworzeniem w dniu 7 października 1949 r. – w odpowiedzi na powstanie 7 września 1949 r. Republiki Federalnej Niemiec z zachodnich stref okupacyjnych – na obszarze radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec drugiego państwa niemieckiego, czyli Niemieckiej Republiki Demokratycznej, rządzonej – mimo formalnie demokratycznego i wielopartyjnego ustroju – niepodzielnie przez komunistów, pewnym modyfikacjom uległy zadania i cele radzieckiej obecności militarnej. 10 października 1949 r. formalnie zlikwidowano SWAG, a miejsce jej Naczelnika zajął Wysoki Komisarz Radziecki, którym nadal pozostawał dotychczasowy Naczelnik SWAG, czyli... Dowódca GSOWG¹⁰².

Podział Niemiec był jednym z symptomów narastającej zimnej wojny. Zaostrzenie relacji między „blokiem wschodnim” i krajami Zachodu odbiło się również na wznowieniu w 1949 r., – a po wybuchu wojny koreańskiej

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 27–28.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 28–30.

¹⁰² *Советские войска...*, s. 33–34.

w 1950 r. przyspieszeniu – rozbudowy potencjału wojskowego obu wrogich obozów. Obok potencjału nuklearnego, któremu jednak w radzieckiej strategii do momentu śmierci Stalina (i do chwili dysponowania efektywnymi środkami przenoszenia oraz znaczącą liczbą ładunków jądrowych, później także termojądrowych) nie przypisywano rozstrzygającej roli, wyraźnemu zwiększeniu uległy siły konwencjonalne – liczebność wojsk lądowych, sił powietrznych, a także marynarki wojennej. Świadectwem wzrostu możliwości wojskowych Związku Radzieckiego było zwiększenie liczebności radzieckich sił zbrojnych do poziomu 5,253 mln żołnierzy w marcu 1953 r.¹⁰³ Towarzyszył temu wzrost zarówno liczbowy, jak i jakościowy uzbrojenia. Zastępowanie konstrukcji wojennych nowocześniejszymi – odpowiadającymi szybko zmieniającym się warunkom współczesnej wojny – w obszarze pancernym i zwłaszcza lotniczym (gdzie postęp techniczny i moralne starzenie się konstrukcji o wojennym jeszcze rodowodzie było szczególnie dostrzegalne) było najwyraźniejsze.

W przypadku oddziałów stacjonujących poza granicami ZSRR, zwłaszcza na obszarze państw „demokracji ludowej” oraz w NRD, wzrost liczebności był stosunkowo niewielki – jednostki te już wcześniej wykazywały wysokie stany osobowe, zbliżone do wojennych, natomiast ogromną uwagę przywiązywano do zapewnienia tym formacjom nowoczesnego uzbrojenia i najnowszego sprzętu. Kwestie liczebności oraz liczby jednostek radzieckich nie jawiły się jako pierwszoplanowe, zwłaszcza w kontekście zainicjowanych jeszcze w 1949–1950 i skorygowanych w styczniu 1951 r. w górę planów rozbudowy armii państw tzw. „demokracji ludowych”¹⁰⁴. Dotyczyło to także NRD, w której podjęto wysiłek stworzenia własnej armii, początkowo ukrywając ją pod eufemistycznym mianem „Skoszarowanej Policji Ludowej”. Już w latach 1950–1951 we wschodnich Niemczech stworzono zawiązki 24 skadowanych dywizji¹⁰⁵, a w 1952 r. podczas rozmów z kierownictwem wschodnioniemieckim Stalin zalecił, by „bez wrzawy” wystawić obejmującą 30 dywizji 300-tysięczną armię wschodnioniemiecką¹⁰⁶. W ślad za tym skierowano dla nowo formowanych jednostek – na razie dla szkolenia – setki czołgów i dział. Zdaniem Stalina wystawienie takiej armii pozwoliłoby

¹⁰³ Георгий Жуков. Стенограмма октябрьского (1957 г.) пленума ЦК КПСС и другие документы, red. В. Наумов, Москва 2001, s. 66.

¹⁰⁴ Gh. Buzatu, M. Cirstea, *Europa in balanta fortelor*, t. III: *Romania si proba labirintului 1939–1989*, Iasi 2010, s. 365–371.

¹⁰⁵ J. Schunke, *Von der HVA über die KVP zur NVA* [w:] *Rührt euch! Zur Geschichte der Nationalen Volksarmee der DDR*, red. W. Wünsche, Berlin 1998, s. 46–48.

¹⁰⁶ Б. Бонвеч, С. Кудряшов, *Сталин и II партийная конференция СЕПГ. Визит руководства СЕПГ в Москву 31 марта – 8 апреля 1952 г. и его последствия (документы)* [w:] *Сталин и Немцы. Новые исследования*, red. Й. Царуска, Москва 2009, s. 234–237, 252–253, 264.

wycofać z Niemiec jednostki Armii Radzieckiej. To, iż była to jedynie figura retoryczna i przejaw swoistego poczucia humoru *generalissimusa*, świadczy fakt podjęcia równocześnie decyzji o wprowadzeniu w NRD ponownie radzieckiej administracji wojskowej w postaci komendantur wojskowych¹⁰⁷. Trudności finansowe i śmierć Stalina spowodowały w 1953 r. nie tylko spowolnienie procesu remilitaryzacji wschodnich Niemiec, ale także zmianę modelu (w tym liczebności) przyszłej armii „demokratycznych Niemiec”.

Zgodnie z amerykańskimi ocenami wywiadowczymi liczebność wojsk radzieckich w Niemczech Wschodnich z pułapu około 346 tys. żołnierzy w 1949 r. wzrosła do 350 tys. we wrześniu 1951 r. (dodatkowo na 20 tys. szacowano liczebność wojsk MGB) i do 400 tys. w 1953 i 1954 r. (ponadto około 15 tys. w wojskach MGB/KGB)¹⁰⁸. Nie zmieniła się liczba armii (4 AZMech. i 2 ogólnowojskowe), a także liczba dywizji pancernych, zmechanizowanych i strzeleckich (22). Ich wsparcie stanowiły 2 dywizje artylerii i 9 DAPLot. Większym fluktuacjom ulegały natomiast liczebność (szacowana we wrześniu 1950 r. na 28 tys.), a zwłaszcza wyposażenie, sił lotniczych. Za nieznaczny uznawany był komponent morski, podporządkowany dowództwu w Świnoujściu, a składający się z bazującej stale w Sassnitz grupy 8 trałowców oraz delegowanych do Warnemünde 4–8 trałowców przybrzeżnych i 12 kutrów patrolowych. Osłonę z powietrza zapewniać miał PLM Floty Bałtyckiej, stacjonujący w Pennemünde¹⁰⁹. Obraz ten, jak się wydaje, w zasadniczych rysach odpowiadał radzieckiej obecności wojskowej w NRD w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych XX w.

Zaostrzenie napięć między blokiem radzieckim a Stanami Zjednoczonymi i państwami Europy Zachodniej przyczyniło się do zwiększenia potencjału GSWOG. Najpóźniej w marcu 1950 r. zakończono – trwający od 1949 r. – proces rozwijania skadrowanych jednostek zmechanizowanych i pancernych 3 i 4 AZMech Gw. Nie doszło natomiast do przetrucenia na obszar Niemiec nowych jednostek radzieckich. Komponent lądowy Grupy w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych XX w. tworzyły cztery armie zmechanizowane:

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 266.

¹⁰⁸ *National Intelligence Estimate (NIE) 33, 7 XI 1951, Soviet control of the European Satellites and their economic and military Contributions to Soviet Power, through MID-1953*, s. 23, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79R01012A000900020005-4.pdf> (dostęp 25 VI 2019); *NIE-87, 28 V 1953, Probable developments within the European Satellites, through MID-1955*, s. 10, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000269297.pdf (dostęp 25 VI 2019); *NIE 12.4-54, 22 I 1954, Probable developments in East Germany through 1955*, s. 7, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000269326.pdf (dostęp 25 VI 2019); *NIE 12-54, 24 VIII 1954, Probable Developments in the European Satellites Through MID-1956*, s. 17, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1954-08-24.pdf> (dostęp 25 VI 2019).

¹⁰⁹ *NIE 12.4-54...*, s. 7.

1 AZmech. Gw., 2 AZmech. Gw., 3 AZmech. Gw., 4 AZmech. Gw. oraz dwie armie ogólnowojskowe: 3 AUd. i 8 AGw., wspierane przez dwie dywizje artylerii (6 i 34), wchodzące w skład 4 Korpusu Artylerii Rezerw Naczelnego Dowództwa oraz 9 DAPlot., w tym 6 podporządkowanych bezpośrednio dowództwom armijnym (4, 31, 62, 3, 13, ?) oraz trzem stanowiącym zabezpieczenie sztabów i tyłów Grupy (2, 6, 32 DAPlot., podporządkowane – być może – 4 Korpusowi Artylerii). W północnej części Niemiec stacjonowały i, jak się wydaje, stanowiły jednostki pierwszego rzutu dywizje 3 AUd., w drugim eszelonie znajdowały się dywizje 2 AZmech. Gw., w południowej części Niemiec pierwszy rzut wojsk Grupy stanowiły dywizje 8 AGw., w drugim eszelonie znajdowały się jednostki 1 AZmech. Gw. Na północ od Berlina rozlokowane były dywizje 4 AZmech. Gw. stanowiące wsparcie dla 3 AUd. i 2 AZmech. Gw., na południe od stolicy Niemiec stacjonowały dywizje pancerne i zmechanizowane 3 AZmech. Gw.

Tabela 2. Struktura sił lądowych Grupy Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech w czerwcu 1953 r.

Armia	Skład	Dowództwo Armii
1 Armia Zmechanizowana Gwardii	9 DPanc., 11 DPanc. Gw., 8 DZmech. Gw.	Drezno
2 Armia Zmechanizowana Gwardii	9 DPanc. Gw., 12 DPanc. Gw., 1 DZmech., 14 DZmech. Gw.	Fürstenberg
3 Armia Zmechanizowana Gwardii	6 DPanc. Gw., 7 DPanc. Gw., 9 DZmech.	Jüterbog
4 Armia Zmechanizowana Gwardii	10 DPanc. Gw., 25 DPanc., 6 DZmech. Gw., 7 DZmech. Gw.	Eberswalde
3 Armia Uderzeniowa	9 KS (18 DZmech., 94 DSGw.), 79 KS (19 DZmech. Gw., 207 DS)	Magdeburg
8 Armia Gwardii	28 KSGw. (20 DZmech. Gw., 39 DSGw.), 29 KSGw. (21 DZmech. Gw., 57 DSGw.)	Nohra
Ogółem	DPanc.: 8; DZmech.: 10; DS: 4	

Źródło: M. Uhl, *Krieg um Berlin...*, s. 240.

Wyraźnie przygotowaniami wojennymi dyktowane było sformowanie do 1 maja 1951 r., na podstawie dyrektywy ministra sił zbrojnych ZSRR z 24 października 1950 r. w GSOWG, przy dowództwie każdej z armii sześciu samodzielnych kompanii specjalnego przeznaczenia (*specnaz*) w sile 120 żołnierzy. Oprócz działań wywiadowczych ich podstawowym zadaniem miała być efektywna walka ze środkami napadu jądrowego przeciwnika. Kompanie podlegały naczelnikom wydziałów wywiadowczych poszczególnych związków operacyjnych. W 1953 r. nastąpiła jednak nieoczekiwana redukcja większości sformowanych jednostek. Na terenie Niemiec ocalała

jedna – 26 Samodzielna Kompania Specjalnego Przeznaczenia w 2 AZmech. Gw., stacjonująca przy dowództwie armii – w Fürstenbergu¹¹⁰.

Siły radzieckie znajdujące się na terenie wschodnich Niemiec, należące do jednostek Armii Radzieckiej o najwyższych stanach etatowych, relatywnie najlepszym wykszoleniu oraz wyposażeniu, były na ogół wysoko oceniane przez zachodnie służby wywiadowcze. Określano je mianem ostrza „radzieckiej siły zbrojnej” w Europie, podkreślano ich wysoki poziom gotowości bojowej, oceniano, że dzięki zapasom zgromadzonym w Niemczech osiągnęły 4-miesięczny zapas autonomiczności¹¹¹. Zgrupowanie to w swej dyspozycji miało co najmniej 6 tys. czołgów i dział pancernych oraz około tysiąca samolotów bojowych. Czy tę potężną siłę obronną/ofensywną wspierała wówczas broń jądrowa rozlokowana na terytorium Wschodnich Niemiec – nie sposób odpowiedzieć. Jedynym środkiem teoretycznie przystosowanym do jej przenoszenia pozostawały stosunkowo nielicznie reprezentowane bombowce taktyczne Ił-28.

Potencjał wojsk radzieckich stacjonujących w NRD w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych XX w. szczególnie imponująco przedstawiał się na tle tworzonej dopiero od roku 1950 siły militarnej NATO. Wojska amerykańskie stacjonujące u progu 1950 r. w RFN liczyły niecałe 100 tys. żołnierzy i oficerów (79 495 siły lądowe i 19 436 siły powietrzne). W wyniku aktywacji dowództwa i rozwinięcia 7 A USA wzrosły one w 1954 r. do 287 tys. (251 500 w wojskach lądowych i 35 360 w siłach powietrznych). Odpowiednio wzmocnione zostały również dyslokowane w Niemczech Zachodnich jednostki Brytyjskiej Armii Renu – do 77 tys. żołnierzy, a także rozmieszczone na tym obszarze siły belgijskie, holenderskie, duńskie, kanadyjskie i francuskie. Wraz ze wzrostem liczebności oddziałów tworzących NATO przyrastała także ilość uzbrojenia, jednak – poza lotnictwem – nie osiągnęła ona stanów porównywalnych z wyposażeniem wojsk – traktowanych łącznie – państw bloku wschodniego w regionie centralnym (siły zbrojne Polski, Czechosłowacji, Skoszarowana Policja Ludowa w NRD oraz oddziały radzieckie stacjonujące w Niemczech Wschodnich i na terenie zachodniej Polski)¹¹².

¹¹⁰ Р. Алёхин, *Воздушно-десантные войска: история российского десанта*, Москва 2009, s. 234–236.

¹¹¹ *NIE 12.4–54...*, s. 7.

¹¹² G. E. Watson, R. A. Rinaldi, *The British Army in Germany (BAOR and after). An organizational history 1947–2004*, b.m.w. 2005, s. 19–37; H. Zimmermann, *The Improbable Permanence of a Commitment: America's Troop Presence in Europe during the Cold War*, „Journal of Cold War Studies” 2009, nr 11, s. 4; D. A. Carter, *Forging the Shield. The U.S. Army in Europe 1951–1962*, Washington 2015, s. 7–162; A. H. Cordesman, *The NATO Central Region and the Balance of Uncertainty*, „Armed Forces Journal International” 1983 (July), s. 18–58; S. Steuer, *Die Streitkräfte der NATO-Länder*, München 1956, s. 106–107. W tzw.

Wbrew twierdzeniom o poziomie gotowości bojowej wojsk Grupy, rzeczywistość była bardziej niejednoznaczna. Szwankowała dyscyplina (tu szczególnie wyróżniać się mieli żołnierze i oficerowie z 24 ALot.), komisja Ministerstwa Kontroli Państwowej ZSRR we wrześniu 1951 r. w trakcie sprawdzania wojsk pancernych i zmechanizowanych GSOWG odkryła „poważne niedostatki” w stanie technicznym i zabezpieczeniu sprzętu pancernego – od pęknięć pancerza wież i korpusów czołgów i dział pancernych, przez rdzewiejące i nieszczelne baki oraz układy paliwowe, usterki wyposażenia elektrycznego po niesprawne radiostacje i uszkodzoną (!) amunicję do dział¹¹³. W tym samym 1951 r. w jednostkach Grupy odnotowano „dużą liczbę wydarzeń nadzwyczajnych”, w tym przypadki „zdrady ojczyzny”, samobójstw, „wybryków” wojskowych w stosunku do ludności miejscowej oraz wypadków samochodowych. „Niezdyscyplinowanie” przejawiali nawet starsi oficerowie i generałowie. Przyczyny tego dostrzegano nie tylko w brakach pracy politycznej, kulturalnej i oświatowej, ale także w tak kompromitujących okolicznościach, jak brak dostatecznej liczby pomieszczeń dla oficerów. W niektórych jednostkach nie wystarczało dla nich bielizny pościelowej, a niedostatek miejsc noclegowych prowadził do przypadków przydzielania jednego łóżka na dwie osoby!¹¹⁴ Jeśli chodzi o poziom gotowości bojowej, ponowna kontrola w wojskach pancernych i zmechanizowanych Grupy w 1952 r. wykazała szereg niedociągnięć i usterek. Jednym z najpoważniejszych zarzutów było utrzymywanie w parku wozów bojowych pojazdów mających niższy od wymaganego – 75-cio godzinnego – resurs pracy silników¹¹⁵.

Stan dyscypliny w wojskach Grupy w 1953 r. był oceniany przez Ministerstwo Obrony ZSRR jako co najmniej niezadowolający. Liczne były przypadki pijaństwa i samowolnych oddaleń z jednostek, którym towarzyszyły „wybryki w stosunku do miejscowej ludności”. Zdarzały się wypadki niesubordynacji, niewypełniania rozkazów i poleceń służbowych, a nawet znieważenia przełożonych. Wpływ na to miały rozkazy mające paradoksalnie wzmocnić

---

regionie centralnym obejmującym obszar RFN, Belgii i Holandii w 1953 r. oddziały NATO dysponowały około 2,8 tys. czołgów, 2 tys. transporterów opancerzonych, 1 tys. środków artyleryjskich, 1 tys. dział przeciwlotniczych i około 1,5 tys. dział przeciwpancernych. Według szacunkowych danych w „siłach wydzielonych” w Europie Centralnej, rozmieszczonych w większości na obszarze RFN, w 1955 r. stacjonowało 17,5 dywizji, liczących około 355 tys. żołnierzy (w przypadku Stanów Zjednoczonych dane obejmowały żołnierzy i oficerów łącznie 7 A bez jednostek wsparcia). Faktyczna liczebność wojsk wynosiła około 510 tys. żołnierzy i oficerów armii NATO.

¹¹³ Приказы Министра Вооруженных Сил СССР, Военного министра СССР и Министра обороны СССР 1950–1953, red. П. Н. Бобылев et al., Москва 2011, s. 282–283.

¹¹⁴ Ibidem, s. 302–305.

¹¹⁵ Ibidem, s. 384.

porządek i ład wśród oficerów. Zakazano im samodzielnego wychodzenia z koszar, korzystania z niemieckich sklepów, transportu miejskiego, instytucji kultury, „cyrków i muzeów”. W celu walki z plagą pijaństwa rewidowano pokoje mieszkalne, przeszukiwano bagaż wracających z urlopów. Właścicielom niemieckich sklepów i restauracji wydano najsurowszy zakaz sprzedaży napojów spirytusowych oficerom radzieckim oraz polecenie natychmiastowego powiadamiania niemieckiej policji o przypadkach pojawiania się oficerów radzieckich w punktach gastronomicznych i w sklepach. Jednocześnie ponownie zwracano uwagę na bardzo trudne warunki bytowe zwłaszcza młodszych oficerów, na brud we wszystkich pomieszczeniach koszar – włącznie z kuchniami, stołówkami, a nawet wartowniami¹¹⁶.

Obok funkcji tzw. zewnętrznych wojska Grupy pełniły rolę najważniejszego gwaranta trwałości „władzy demokratycznej” w NRD. Funkcja ta w pełni objawiła się w czerwcu 1953 r. podczas tzw. „powstania ludowego” w NRD. W obliczu relatywnej słabości struktur siłowych państwa wschodnioniemieckiego oraz skali wystąpień, decydująca okazała się radziecka interwencja militarna, która polegała na wprowadzeniu silnych kontyngentów wojskowych ze wszystkich niemal (20 na 22 dywizje) jednostek radzieckich na ulice największych miast NRD. Na ogół sama obecność i ruchy setek pojazdów pancernych oraz tysięcy żołnierzy radzieckich wystarczały do uśmierzenia rozruchów, niemniej w niektórych miejscach doszło do użycia broni przez czerwonoarmistów, w wyniku którego padły ofiary po stronie protestującej niemieckiej ludności cywilnej. W Magdeburgu w efekcie użycia broni rannych zostało (według danych radzieckich) 56 demonstrantów. Ponadto na terenie Niemiec Wschodnich interweniujące wojska radzieckie pojmały sześciu „prowodyrów”, którzy mieli zostać – wyrokiem trybunałów wojskowych – niezwłocznie rozstrzelani. Po kilku dniach oddziały radzieckie wróciły do koszar, a kryzys próbowano załagodzić decyzjami o charakterze politycznym i ekonomicznym¹¹⁷. Pośród gestów mających wzmocnić nadszarpnięty autorytet reżimu wschodnioniemieckiego znalazły się pewne posunięcia radzieckie, wśród których najważniejsze okazały się te dotyczące rezygnacji z reparacji wojennych, a także uznania suwerenności NRD przez Prezydium Rady Najwyższej ZSRR 25 marca 1954 r., czego prostą konsekwencją było przemianowanie już dzień później Grupy Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech na Grupę Wojsk Radzieckich w Niemczech¹¹⁸.

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 447–450.

¹¹⁷ „*This Is Not A politburo, but A Madhouse*”. *The Post-Stalin Succession Struggle, Soviet Deutschlandpolitik and the SED: New Evidence from Russian, German, and Hungarian Archives*, wstęp Ch. F. Ostermann, „Cold War International History Project Bulletin” 1998, t. 10, s. 67–68, 86–98.

¹¹⁸ *Советские войска...*, s. 34.

W odróżnieniu od wojsk lądowych pierwsza połowa lat pięćdziesiątych XX w. przyniosła ogromne zmiany zarówno w składzie, jak i w liczebności – a zwłaszcza typach samolotów bojowych – wojsk lotniczych stacjonujących na terenie Niemiec Wschodnich. W 1949 r. rozpoczęło się, prowadzone w ośrodkach szkoleniowych na obszarze Związku Radzieckiego, przeszkolenie lotników z jednostek myśliwskich na samoloty odrzutowe MiG-15. W 1950 r. cała armia lotnicza dysponowała już 876 lotnikami przeszkolonymi na samoloty odrzutowe (głównie myśliwskie). Wśród 1177 pilotów wojskowych jedynie niewielka część jednak poszczycić się mogła najwyższymi kwalifikacjami fachowymi (zaledwie 1 lotnik 1. klasy oraz 69 pilotów 2. klasy). Na nie najlepszy poziom przygotowania personelu lotniczego wpływał stosunkowo niewysoki nalot roczny (zaledwie 47 godz., i tak o 2 godz. wyższy od obowiązującego w lotnictwie radzieckim). Kolejnym czynnikiem odbijającym się na kompetencjach pilotów był brak samolotów szkolno-bojowych. W 1950 r. w całej 24 ALot. nie było ani jednego szkolno-bojowego samolotu MiG-15UTI, szkolenie zapewniało zaledwie 13 szkolno-bojowych Jak-17 (na 18 PLM)¹¹⁹. Opanowanie w takich warunkach pilotażu samolotów myśliwskich sprawiało wiele kłopotów i – wraz z usterkami technicznymi – prowadziło do stosunkowo wysokiego poziomu wypadkowości. W 1950 r. katastrofie uległo 8 samolotów MiG-15, awariom dalszych 13¹²⁰. Brawura, ale także brak podstawowych umiejętności nawigacyjnych, prowadziły w niektórych przypadkach do prawdziwych tragedii takich, jak rozbicie się w lutym 1951 r. podczas lotu szkoleniowego całej eskadry – 13 samolotów Il-10 wraz z załogami¹²¹.

W 1950 r. na uzbrojeniu 24 ALot. znajdowało się 411 samolotów MiG-15. Równocześnie z dostawami nowoczesnego sprzętu lotniczego wycofano, przekazując do jednostek na obszarze ZSRR, 639 samolotów tłokowych. W pełni przebrojonych na samoloty odrzutowe było już 5 dywizji, w stadium przeszkalania była 263 DLM¹²².

Mimo dostaw najnowocześniejszych, fabrycznie nowych samolotów poziom gotowości bojowej pozostawiał sporo do życzenia. W 1950 r. przeciętnie 18–20% myśliwców MiG-15 pozostawało niesprawnych. W przypadku starszych – o rodowodzie jeszcze wojennym – samolotów bombowych Pe-2 wskaźnik ten sięgał 30–40%¹²³.

---

¹¹⁹ E. П. Толмачов, *Небесный страж...*, s. 135–144.

¹²⁰ *Ibidem*, s. 153.

¹²¹ *Ibidem*, s. 154–155.

¹²² *Ibidem*, s. 140–141.

¹²³ *Ibidem*, s. 145.

Jeszcze w grudniu 1950 r. zapadła decyzja o przebrojeniu 140 DLB w samoloty odrzutowe Ił-28. W ślad za przeszkoleniem 86 załóg w kwietniu 1951 r. do Niemiec trafiła pierwsza partia bombowców Ił-28. Druga dywizja 80 KLB – 268 DLB nadal używać miała wyraźnie już przestarzałych Pe-2¹²⁴. W niecałe dwa lata po przebrojeniu na samoloty MiG-15, w 1951 r., pierwsze pułki zaczęto wyposażać w samoloty MiG-15 bis (np. 131 DLM)¹²⁵. Gorączka wojenna oraz przybycie samolotów odrzutowych spowodowały konieczność przebudowy wielu lotnisk w Niemczech Wschodnich (wydłużenie pasów, budowa betonowych nawierzchni), budowy nowych lotnisk przystosowanych pod stacjonowanie samolotów bombowych Ił-28. Część prac wykonywało specjalne przedsiębiorstwo niemieckie powołane do życia jeszcze w 1947 r. w Poczdamie, część (jak np. ukrycia dla – jak początkowo planowano – 240 samolotów bombowych Ił-28) realizowały swoimi siłami radzieckie oddziały techniczne (cztery dywizje lotniczo-techniczne)¹²⁶.

Pod koniec 1951 r. rozpoczęły się poważne zmiany w strukturze korpusów lotnictwa myśliwskiego 24 ALot. Już w październiku 1951 r. 175 DLM z 71 KLM została zastąpiona 125 DLM, rok później (październik 1952 r.) w miejsce 145 DLM przybyła 123 DLM. Równocześnie trzeci związek 71 Korpusu – 263 DLM – zmienił swoje miejsce dyslokacji z Finow na Damgarten. W przypadku 61 KLM w 1952 r. wycofane zostały 119 i 131 DLM, w ich miejsce przybyły 6 DLMGw. i 105 DLM. W październiku 1953 r. w 61 KLM 170 DLM zastąpiła 126 DLM, a w 71 KLM 263 DLM zastąpiona została przez 16 DLM¹²⁷.

Latem 1953 r., już po stłumieniu „powstania ludowego” w NRD, zapadła dość zaskakująca decyzja o wycofaniu z terenu Niemiec całego lotnictwa bombowego – 6 pułków (2 dywizje 80 KLB) – około 180 samolotów, dla których przygotowane zostały lotniska: Brand, Neu-Welzow, Werneuchen. Wraz z nimi przeniesiono także 886 Samodzielny Pułk Lotnictwa Rozpoznawczego (SPLR)¹²⁸. Częściowa rewizja tej decyzji nastąpiła dopiero wiosną

---

¹²⁴ *Ibidem*, s. 148–152.

¹²⁵ *Ibidem*, s. 152.

¹²⁶ *Ibidem*, s. 158; L. Freundt, S. Büttner, *Rote Plätze...*, s. 38–39.

¹²⁷ *Das 71. Jagdfliegerkorps der GSSD/WGT*, <http://lsklv-ddr.de/71.htm> (dostęp 25 VI 2019); *Das 61. Jagdfliegerkorps der GSSD/WGT*, <http://lsklv-ddr.de/61.htm> (dostęp 25 VI 2019). Według innych danych 119, 131 i 175 DLM miały opuścić Niemcy Wschodnie jednocześnie w październiku 1951 r. 16-я Воздушная Краснознаменная Армия, <http://www.wv2.dk/new/air%20force/army/16va.htm> (dostęp 25 VI 2019).

¹²⁸ L. Freundt, S. Büttner, *Rote Plätze...*, s. 39; *NIE 12.4–54...*, s. 7, 16-я Воздушная...

1954 r., gdy na tereny Niemiec przerzucono 132 DLB (63, 277, 668 PLB) oraz 11 SPLR¹²⁹. Dwa miesiące później w ślad za nią dotrzeć też miała 63 DLB¹³⁰.

24 ALot. w połowie 1954 r. dysponowała w sześciu dywizjach lotnictwa myśliwskiego, dwóch dywizjach lotnictwa szturmowego, jednej dywizji lotnictwa bombowego i dwóch pułkach rozpoznawczych prawdopodobnie 540 samolotami myśliwskimi, 180 samolotami szturmowymi, 90 samolotami bombowymi i 60 samolotami rozpoznawczymi (według stanów etatowych).

Cały czas, swoiście „autonomiczną” (poza strukturami 24 ALot.), jednostką pozostawał 314 PLM, stacjonujący na lotnisku Garz (od 1951 r. Peenemünde), który w latach 1948–1954 podlegał bezpośrednio dowództwu sił lotniczych Floty Wojennej ZSRR, a od 1954 r. 601 DLM Floty Bałtyckiej¹³¹.

Tabela 3. Liczebność lotnictwa radzieckiego (24 ALot.) na terenie wschodnich Niemiec w świetle ocen amerykańskich w latach 1951–1954

	Liczba samolotów		Myśliwskie		Bombowe		Szturmowe		Rozpoznawcze		Transportowe	
	Ogółem	W tym tłokowe	Odrzutowe	Tłokowe	Odrzutowe	Tłokowe	Odrzutowe	Tłokowe	Odrzutowe	Tłokowe	Odrzutowe	Tłokowe
IX 1951	1330	670	660	50	–	250	–	250	–	60	–	60
IV 1953	1410	390	740	–	250	20	–	250	30	30	–	90
I 1954	1100	400	700	–	–	–	–	250	–	60	–	90
VII 1954	1250	420	740	–	90	–	–	330	–	–	–	90

Źródło: NIE-33..., s. 23; NIE-87..., s. 10; NIE-12.4-54..., s. 7; NIE 12-54..., s. 17

Wnioski

Grupa Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech utworzona w 1945 r. była największym, doborowym i efektywnym, mimo początkowych problemów z dyscypliną, zgrupowaniem wojsk radzieckich poza granicami imperium. Zabezpieczała ona nie tylko doraźne – jak demontaże infrastruktury przemysłowej w Niemczech – ale i długofalowe interesy polityczne ZSRR w Europie. Zdaniem kierownictwa radzieckiego stanowiła ona znakomity argument na rzecz trwałości zmian politycznych po II wojnie światowej oraz konsolidacji radzieckiej strefy wpływów w Europie. W opinii analityków zachodnich – w obliczu słabości militarnej Zachodu – jawiła się jako istotny atut w przypadku próby rozszerzenia wpływu na kolejne kraje.

¹²⁹ NIE 12 -54..., s. 17, E. П. Толмачов, *Небесный страж...*, s. 172, 178; *16-я Воздушная...*

¹³⁰ *16-я Воздушная...*

¹³¹ Л. В. Левшов, Д. Е. Болтенков, *Век в строю...*, s. 336, 451.

W pierwszych latach powojennych nastąpiła znacząca demobilizacja wojsk radzieckich w Niemczech Wschodnich, która doprowadziła do redukcji ich stanu liczebnego do około 220 tys. żołnierzy i oficerów. Pod koniec lat czterdziestych XX w. wraz z zaostrzeniem sytuacji międzynarodowej liczebność Grupy ponownie wzrosła, a na jej wyposażenie trafiać zaczęły najnowsze typy uzbrojenia (sprzęt pancerny, samoloty odrzutowe).

Dowodzona przez generałów i oficerów o największym doświadczeniu wojennym w połowie lat pięćdziesiątych stanowiła bez wątpienia – mimo wszystkich niedostatków opisywanych w sprawozdaniach – sprawne i groźne narzędzie militarne.

Połowa lat pięćdziesiątych XX w. wyznaczała ważną cezurę w dziejach Grupy Okupacyjnych Wojsk Radzieckich w Niemczech. Przestała ona pełnić funkcję siły *stricte* okupacyjnej, nadal pełniąc rolę strażnika radzieckiej obecności w Niemczech, gwaranta stabilności miejscowego reżimu, istotnego czynnika zachowania równowagi sił między dwoma rywalizującymi obozami politycznymi. W obliczu zmieniającej się sytuacji międzynarodowej, ale przede wszystkim zmian doktrynalnych w radzieckich siłach zbrojnych i konieczności przystosowania armii funkcjonującej nadal według wzorów drugowojennych do wymogów nowoczesnego pola walki, także Grupa Wojsk Radzieckich w Niemczech wchodziła w nowy okres swojego istnienia.

Bibliografia

Zbiory dokumentów i słowniki

- Георгий Жуков. Стенограмма октябрьского (1957 г.) пленума ЦК КПСС и другие документы, red. В. Наумов, Москва 2001.
- Приказы Министра Вооруженных Сил СССР, Военного министра СССР и Министра обороны СССР 1950–1953, red. П. Н. Бобылев *et al.*, Москва 2011.
- Приказы Народного комиссара обороны СССР и Министра Вооруженных Сил СССР 12 октября 1945 г. – 1949 г., зед. П. Н. Бобылев *et al.*, Москва 2011.
- Русский архив. Великая Отечественная, т. 13 (2–3): Приказы Народного комиссара обороны СССР 1943–1945 гг., Москва 1997.
- Русский архив. Великая Отечественная, т. 15 (4–5): Битва за Берлин (Красная Армия в поверженной Германии), Москва 1995.
- Советская Военная Администрация в Германии. Документы, материалы, исследования. СВАГ и немецкие органы самоуправления 1945–1949. Сборник документов, Москва 2006.
- Советская Военная Администрация в Германии. Документы, материалы, исследования. Советская Военная Администрация в Германии 1945–1949. Справочник, red. Я. Фойтцик, А. В. Доронин, Т. В. Царевская-Дякина, Москва 2009.
- Советская Военная Администрация в Германии. Документы, материалы, исследования. Деятельность советских военных комендантур по

- ликвидации наследствий войны и организации мирной жизни в Советской зоне оккупированной Германии 1945–1949. Сборник документов, zest. В. В. Захаров, О. В. Лавинская, Д. Н. Нохотович, Москва 2005.
- Советская Военная Администрация в Германии. Документы, материалы, исследования. Деятельность Советской военной администрации в Германии (СВАГ) по демилитаризации советской зоны оккупированной Германии 1945–1949. Сборник документов, red. В. В. Захаров, Москва 2004.
- СССР и германский вопрос 1941–1949. Документы, из Архива внешней политики Российской Федерации, выб. Г. П. Кынин, Й. Лауфер, Москва 2003.
- Великая Отечественная. Комдивы. Военный биографический словарь, т.1: Командиры мотострелковых, моторизованных, кавалерийских, воздушно-десантных, артиллерийских, минометных, танковых и народного ополчения дивизий, red. В. П. Горемыкина, Москва 2011.
- Великая Отечественная. Комкоры. Военный биографический словарь, т. 2, red. М. Г. Вожакина, Москва–Жуковский 2006.

Opracowania

- Алехин Р., *Воздушно-десантные войска: история российского десанта*, Москва 2009.
- Анохин В., Быков М., *Все истребительные авианолки Сталина. Первая полная энциклопедия*, Москва 2014.
- Аппарат НКВД-МГБ в Германии 1945–1953*, red. i wyb. Н. Петров, Й. Фойтцик, Москва 2009.
- Auf Gefechtposten. Ein Buch über die Gruppe der Sowjetischen Streitkräfte in Deutschland*, red. P. Rakitin, Berlin 1977.
- Bange O., *Sicherheit und Staat. Die Bündnis- und Militärpolitik der DDR im internationalen Kontext 1969 bis 1990*, Berlin 2017.
- Басистов Ю. В., Ежова Г. В., *Под знаком красной звезды. Группа советских войск в Германии 1945–1994 гг.*, Санкт-Петербург 2005.
- Боевой состав Советской Армии, cz. V: январь – сентябрь 1945*, Москва 1990.
- Бонвеч Б., Кудряшов С., *Сталин и II партийная конференция СЕПГ. Визит руководства СЕПГ в Москву 31 марта – 8 апреля 1952 г. и его последствия (документы) [w:] Сталин и Немцы. Новые исследования*, red. Й. Царуска, Москва 2009.
- Болтенков Д. Е., Левшов Л. В., *Век в строю ВМФ. Авиация военно-морского флота России 1910–2010 гг. Справочник*, Санкт-Петербург 2012.
- Burlakow M., *Wir verabschieden uns als Freunde. Der Abzug – Aufzeichnungen des Oberkommandierenden der Westgruppe der sowjetischen Streitkräfte*, Bonn–Fribourg–Ostrava 1994.
- Buzatu Gh., Cirstea M., *Europa in balanta fortelor*, t. III: *Romania si proba labirintului 1939–1989*, Iasi 2010.
- Carter D. A., *Forging the Shield. The U.S. Army in Europe 1951–1962*, Washington 2015.

- Cordesman A. H., *The NATO Central Region and the Balance of Uncertainty*, „Armed Forces Journal International” 1983 (July).
- ČSR a SSSR 1945–1948. *Dokumenty mezivládních jednání*, red. K. Kaplan, A. Špiritová, Brno 1997.
- Дроговоз И., *Танковый меч СССР 1945–1991*, б.м.в. 1999.
- Феськов В. И., Голиков В. И., Калашников, К. А., Слугин С. А., *Вооруженные Силы СССР после Второй мировой войны: от Красной Армии к Советской*, cz. I: *Сухопутные войска*, Томск 2013.
- Феськов В. И., Калашников К. А., Голиков В. И., *Советская Армия в годы холодной войны (1945–1991)*, Томск 2004.
- Freundt L., Büttner S., *Rote Plätze. Russische Militärflugplätze. Deutschland 1945–1994. Fliegerhorste – Aerodrome – Militärbrachen*, Berlin 2007.
- Grzelak Cz., Stańczyk H., Zwoliński S., *Armia Berlinga i Żymierskiego. Wojsko Polskie na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 2002.
- Hoffmann H.-A., Stoof S., *Sowjetische Truppen in Deutschland und ihr Hauptquartier in Wünsdorf 1945–1994. Geschichte, Fakten, Hintergründe*, Berlin 2013.
- Hytrek-Hryciuk J., „Rosjanie nadchodzą!”. *Ludność niemiecka a żołnierze Armii Radzieckiej (Czerwonej) na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948*, Wrocław 2010.
- Kampe H. G., *Das Oberkommando der GSSD in Zossen-Wünsdorf. Zentrum der sowjetischen/russischen Militärpolitik in der DDR*, Hoppegarten 2009.
- Kersten O., Löffler H.-G., Parchmann R., Stoof S., *Garnisonen der NVA und GSTD. Zur Nutzung der militärischen Standorte von 1871 bis 2010*, Berlin 2011.
- Kowalczuk I.-S., Wolle S., *Roter Stern über Deutschland. Sowjetische Truppen in der DDR*, Berlin 2001.
- Krüger D., *Am Abgrund?: Das Zeitalter der Bündnisse: Nordatlantische Allianz und Warschauer Pakt 1947 bis 1991*, Berlin 2013.
- Lautsch S., *Kriegsschauplatz Deutschland. Erfahrungen und Erkenntnisse eines NVA-Offiziers*, Potsdam 2013.
- Lohmann H., *Die Gruppe der Sowjetischen Streitkräfte in Deutschland 1945–1994. Ein historisches Abriss*, Hoppegarten 2010.
- Mahler G., *Sowjetische Truppen in Deutschland. Konventionelle Bedrohung der Bundesrepublik Deutschland*, Kiel 1988.
- Nielsen H., *Die DDR und die Kernwaffen: Die nukleare Rolle der Nationalen Volksarmee im Warschauer Pakt*, Baden-Baden 1998.
- Откуда угроза, опрас. М. А. Гарелов, „Военно-исторический Журнал” 1989, nr 2.
- Павлович Р. К., *Речные военные флотилии в Белоруссии (1940–1951 гг.)*, Минск 2001.
- Петров Н., *Первый председатель КГБ Иван Серов*, Москва 2005.
- Rauchensteiner M., *Der Sonderfall. Die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955*, Graz 1995.

- Россия и СССР в войнах XX века. Потери вооруженных сил. Статистическое исследование*, red. Г. Ф. Кривошеев, Москва 2001.
- Satjukow S., *Besatzer. „Die Russen” in Deutschland 1945–1994*, Göttingen 2008.
- Schunke J., *Von der HVA über die KVP zur NVA [w:] Rührt euch! Zur Geschichte der Nationalen Volksarmee der DDR*, red. W. Wünsche, Berlin 1998.
- Семиряга М., *Как мы управляли Германией. Политика и жизнь*, Москва 1995.
- Сенотрусов А., „Внутренние войска НКВД/МГБ/МВД СССР в Восточной Германии 1945–1956 гг.”, Москва 2001 [mps nieopublikowanej pracy doktorskiej].
- Советские войска в Германии 1945–1994. Sowjetische Truppen in Deutschland 1945–1994. Памятный альбом. Gedenkalbum*, red. М. Бурлаков, Москва 1994.
- Steuer S., *Die Streitkräfte der NATO-Länder*, München 1956.
- „This Is Not A politburo, But A Madhouse”. *The Post-Stalin Succession Struggle, Soviet Deutschlandpolitik and the SED: New Evidence from Russian, German, and Hungarian Archives*, wstęp Ch. F. Ostermann, „Cold War International History Project Bulletin” 1998, t. 10.
- Толмачов Е. П., *Небесный страж ГСВГ*, Калуга 2010.
- Uhl M., Wagner A., *BND contra Sowjetarmee. Westdeutsche Militärsplionage in der DDR*, Berlin 2008.
- Uhl M., *Krieg um Berlin? Die sowjetische Militär- und Sicherheitspolitik in der zweiten Berlin-Krise 1958 bis 1962*, München 2008.
- Watson G. E., Rinaldi R. A., *The British Army in Germany (BAOR and after). An organizational history 1947–2004*, b.m.w. 2005.
- Великая Отечественная. Действующая армия 1941–1945 гг.*, zest. Андронников Н. Г., Бушуева Т. С., Гнездилов В. В., Никифоров Н. И., Фесенко В. И., Москва 2005.
- Верхотуров Д. Н., *Группа советских войск в Германии. 50 лет на грани ядерной войны*, Москва 2019.
- Zimmermann H., *The Improbable Permanence of a Commitment: America’s Troop Presence in Europe during the Cold War*, „Journal of Cold War Studies” 2009, nr 11.

Materiały internetowe

- 18 *Гвардейская Краснознаменная общевойсковая армия*, <http://polk69wunsdorf.narod.ru/simple10.html> (dostęp 20 III 2013).
- 20 *Гвардейская Краснознаменная общевойсковая армия*, <http://polk69wunsdorf.narod.ru/simple01.html> (dostęp 25 VI 2019).
- 6-я *гвардейская механизированная дивизия*, <http://1-otb.ru/6div.history/6div.6gymd1945.html> (dostęp 25 VI 2019).
- Das 61. *Jagdfliegerkorps der GSSD/WGT*, <http://lslkv-ddr.de/61.htm> (dostęp 25 VI 2019).

- Das 71. Jagdfliegerkorps der GSSD/WGT*, <http://lsklv-ddr.de/71.htm> (dostęp 25 VI 2019).
- <http://www.pobeda1945.su/division/3875/> (dostęp 25 VI 2019).
- <http://www.wv2.dk/new/air%20force/army/16va.htm> (dostęp 25 VI 2019).
- NIE 12.4-54, 22 I 1954, Probable developments in East Germany through 1955*, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000269326.pdf (dostęp 25 VI 2019).
- NIE 12-54, 24 VIII 1954, Probable Developments in the European Satellites Through MID-1956*, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/1954-08-24.pdf> (dostęp 25 VI 2019).
- NIE-33, 7 XI 1951, Soviet control of the European Satellites and their economic and military Contributions to Soviet Power, through MID-1953*, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79R01012A000900020005-4.pdf> (dostęp 25 VI 2019).
- NIE-87, 28 V 1953, Probable developments within the European Satellites, through MID-1955*, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000269297.pdf (dostęp 25 VI 2019).
- ORE 51-49, b.m.w. 26 V 1949, Soviet Control Mechanism in Germany*, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000258562.pdf (dostęp 25 VI 2019).
- Послевоенная история 69 МСП 1945-2005*, <http://polk69wunsdorf.narod.ru/simple01.html> (dostęp 25 VI 2019).

STRESZCZENIE

Grzegorz Hryciuk, „Na posterunku bojowym”. Wojska radzieckie w radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec/Niemieckiej Republice Demokratycznej 1945-1954. Wybrane aspekty

Grupa Radzieckich Wojsk Okupacyjnych w Niemczech powstała w czerwcu 1945 r. W jej skład weszły głównie wojska 1 Frontu Białoruskiego z marsz. Georgijem Żukowem jako pierwszym głównodowodzącym Grupy. Podstawowym zadaniem tych wojsk było nadzorowanie procesu demilitaryzacji i demokratyzacji radzieckiej strefy okupacyjnej w Niemczech. Doraźnie zabezpieczano też proces demontażu znacznej części niemieckiej infrastruktury przemysłowej. Koszty utrzymania wojsk radzieckich w znacznej mierze obciążały budżet tej strefy, przekształconej w 1949 r. w Niemiecką Republikę Demokratyczną.

Znacząca demobilizacja Armii Czerwonej (od 1946 r. Armii Radzieckiej) dotknęła też jednostki stacjonujące we Wschodnich Niemczech. Ich liczebność w 1947 r. spadła, lecz część, która nie została rozformowana lub wycofana na tereny ZSRR; pozostała jako tzw. oddziały skadrowane, o ograniczonej liczebności, ale dysponujące pełnymi stanami uzbrojenia. Właśnie ich rozwinięcie w 1949 i 1950 r. w obliczu zaostrzenia sytuacji międzynarodowej pozwoliło znacznie zwiększyć liczebność wojsk Grupy, ocenianą w połowie lat pięćdziesiątych na około 500 tys. żołnierzy. Grupa składała się z najlepiej wyposażonych i wyszkolonych jednostek Armii

Radzieckiej. Oddziały te były gwarantem stabilności miejscowych reżimów komunistycznych (np. podczas stłumienia tzw. „powstania ludowego” w NRD w 1953 r.), jak również potencjalnym narzędziem agresji lub obrony na wypadek konfliktu wojennego w Europie.

W roku 1954 zakończył się etap funkcjonowania radzieckich sił zbrojnych jako wojsk okupacyjnych na obszarze NRD. Stały się one od tej pory jedynie elementem wzajemnego balansu sił rywalizujących w Europie bloków. To także początek zmian doktrynalnych w Armii Radzieckiej. Musiała się ona przystosować nie tylko do zmienionej sytuacji międzynarodowej, lecz przede wszystkim do zupełnie odmiennych warunków prowadzenia wojny na atomowym polu walki.

Słowa kluczowe: Armia Czerwona, Armia Radziecka, Grupa Okupacyjnych Wojsk Radzieckich w Niemczech, Niemcy, Niemiecka Republika Demokratyczna, Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, radziecka strefa okupacyjna Niemiec, Zimna Wojna, okupacja

SUMMARY

Grzegorz Hryciuk, „At the Combat Outpost”. Soviet Troops in the Soviet Occupation Zone of Germany/German Democratic Republic in 1945–1954. Selected Aspects

The Group of Soviet Occupation Forces in Germany was formed in June 1945. It consisted mainly of the troops of the 1st Belarusian Front with marshal Georgy Zhukov as the first commander-in-chief of the Group. The main task of these troops was to supervise the process of demilitarization and democratization of the Soviet occupation zone in Germany. Occasionally, the Group also secured the process of dismantling a large part of the German industrial infrastructure. The cost of living of the Soviet troops was a major burden on the budget of this zone, which was transformed into the German Democratic Republic in 1949.

The significant demobilization of the Red Army (the Soviet Army since 1946) also affected the units stationed in eastern Germany. Their numbers fell in 1947, but some of them were not disbanded or withdrawn to the USSR; they remained as so-called cadre units, with limited numbers, fully armed and equipped. It was their development in 1949 and 1950, in the face of the tightening international situation, that allowed to significantly increase the numbers of the Group's troops, estimated in the mid-1950s at around 500 000. The Group consisted of the best equipped and trained units of the Soviet Army. These troops guaranteed the stability of local communist regimes (e.g. during the suppression of the East German uprising of 1953), as well as a potential instrument of aggression or defense in the event of war in Europe.

In 1954, the Soviet Armed Forces stopped functioning as occupying forces in the GDR. Since then, they were only an element of the system of the mutual balance of forces between blocks competing in Europe. This was also the beginning of doctrinal changes in the Soviet Army. It had to adapt not only to the changed

international situation, but above all to the completely different conditions of war on the atomic battlefield.

Keywords: Red Army, Soviet Army, Group of Soviet Occupation Forces in Germany, Germany, German Democratic Republic, Soviet Union, Soviet occupation zone, Cold War, occupation

АННОТАЦИЯ

Гжегож Хрычук, „На боевом посту”. Советские войска в зоне советской оккупации Германии/Германской демократической республике 1945–1954. Избранные аспекты

Группа советских оккупационных сил в Германии была создана в июне 1945 года. Она состояла в основном из войск 1-го Белорусского фронта с маршалом Георгием Жуковым в качестве первого главнокомандующего Группы. Основной задачей этих войск было наблюдение за процессом демилитаризации и демократизации советской оккупационной зоны в Германии. Временами также устанавливался контроль за процессом демонтажа значительной части немецкой инфраструктуры. Расходы на содержание советских войск довольно сильно обременяли бюджет этой зоны, реорганизованной в 1949 году в Германскую Демократическую Республику.

Существенная демобилизация Красной Армии (с 1946 г. – Советской Армии) также затронула подразделения дислоцированные в восточной Германии. Их число сократилось в 1947 году, но часть из них не была ни расформирована, ни вывезена в СССР; там остались т. н. кадрированные войска, с ограниченным числом служащих, но располагающие полным вооружением. Именно их развитие в 1949 и 1950 гг. в условиях обострения международной обстановки значительно увеличило численность войск Группы, которая в середине 1950-х годов оценивалась примерно в 500 000 человек. Группа состояла из наиболее оснащенных и обученных частей Советской Армии. Эти войска были гарантией стабильности местных коммунистических режимов (например, во время подавления так называемого Народного восстания в ГДР в 1953 г.), а также потенциальным инструментом агрессии или защиты в случае военного конфликта в Европе.

В 1954 г. завершился этап функционирования советских вооруженных сил как оккупационных сил в ГДР. Стого момента они были уже лишь частью взаимного баланса сил между конкурирующими блоками в Европе. Также это знаменовало начало доктринальных изменений в Советской Армии. Ей пришлось приспособливаться не только к изменившейся международной обстановке, но и, прежде всего, к совершенно другим условиям ведения войны на поле боя.

Ключевые слова: Красная Армия, Советская Армия, Группа советских оккупационных войск в Германии, Германия, Германская Демократическая Республика, Союз Советских Социалистических Республик, Советская оккупационная зона Германии, холодная война, оккупация